

DİPNOT ZENGİNLİĞİ, FİKİR YOKSULLUĞU: HALAÇOĞLU TARİHÇİLİĞİNİN SEFALETİ

KİM, NEYİ, NİÇİN YAZDI?

Filozof Ahtapot (Fablobilim) Sekiz kolla arşiv raflarına aynı anda uzanan, her koluyla başka bir söylem katmanını tutan sinaptik zekâ; metodoloji ve söylem otopsisini o çok kollu bilinçle parçalar, belgeler arasındaki gizli bağlantıları sinir ağı gibi kurar, mürekkep bulutlarıyla iktidar dilini görünür kılar, en karanlık dipnota bile etik ışık tutar. Hafıza orada titreşir. Derin. Filozof Zeytin (Filarobilim) Doğu Akdeniz'in kadim hafızasını, kökleri kaya çatlaklarına dolanmış bir sır gibi taşıyan bilgedir; yerinden edilme, barış ve ihanet üçlemesini zeytin dalının kırılıp yeniden filizlenmesinde okur, her meyvesinde sürgünün tuzlu tadını saklar, sofrada paylaşılan ekmekte adalet ihtimalini çoğaltır. Tehcir haritalarını gövdesine çizer, rüzgâr estikçe sessizce okur, bekler. Asla unutmada. Asla affetmeden. Filozof Akbaba (Fablobilim) Savaş, enkaz, ceset ve resmî tarih arasındaki bağı gökten gören karanlık gözcüdür; leş kokusuyla fotokopi kokusunu ayırt eder, kemik yığınlarının üzerine yazılmış yalan istatistikleri gagasıyla söker, her dönüşünde arşiv tilkisinin sakladığı suçu işaretler, yüksekte bakmanın lanetini bilerek konuşur. Aşağıdaki sessizliği sayar, suskunlukta biriken inkâr tozunu kanatlarıyla savurur. Hep hatırlar. Direnir. Filozof Ardiç (Filarobilim) Taşlı yamaçlarda tutunma metafiziğiyle, köklerini en sert kayaya çivileyen inatçı bir bilgedir; sürgün yollarının tozunu iğne yapraklarında taşır, kuruyan belleğe reçine gibi yapışır, yüksekte ama yalnız olmayan bir sesle konuşur, kuşlara değil yaralılara yol gösteren pusula gibi davranır. Her kışta gövdesini daraltır, baharda yeniden açar, hafızanın pes etmediğini fısıldar. Sessizce. Filozof Kavak (Filarobilim) Rüzgarla eğilip kırılmamanın, gövdesini esnek tutarak hayatta kalmanın ontolojisini yazar; tehcir rüzgarında savrulan ama sesi kalan halkların poetik haritasını çıkarır, göç yolları boyunca dikilen yalnız ağaçları akrabası sayar, her hissettirmede sınırları sorgular, dal uçlarında isimsiz ölümlerin fısıltısını taşır. Gölgesi uzun, sabrı inatçıdır; su bulduğu her yerde yeniden kök salar, çoğalır.

1

İmdat DEMİR — Filozof Kirpi

ÖZET

Bu metin, Yusuf Halaçoğlu'nun temsil ettiği devlet-merkezli arşiv tarihçiliğini, etik, metodolojik ve epistemik açılardan sert bir eleştiriye tâbi tutar. Halaçoğlu figürü, metinde "arşiv tilkisi" metaforuyla betimlenir; bu figür, devletin ürettiği belgeleri sorgulamadan hakikat sayan, arşivi insan acısının değil iktidar dilinin aynası olarak okuyan tarih anlayışını simgeler. Metin, Ermeni tehciri bağlamında Halaçoğlu'nun yaklaşımının, insanî boyutu dışlayan, acıyı görünmez kılan ve inkârı bilimsel yöntem gibi sunan bir söylem ürettiğini savunur. Filozof Kirpi karşı figürü ise, tarihin yalnızca belge yığını değil, hafıza, vicdan ve yüzleşme alanı olduğunu hatırlatır. Metin boyunca tehcir; hukuki ya da idari bir "sevk" değil, ontolojik bir kırılma, hafızayı parçalayan bir varlık kaybı olarak ele alınır. Bürokratik dilin edilgen yapıları, güvenlik söylemleri ve "unsur" gibi insanı nesneleştiren kavramlar, inkârın temel araçları olarak teşhir edilir. Son kerte de metin, Halaçoğlu'nun tarihçiliğini bilimsel bir uğraş olmaktan ziyade, devletin kendini temize çıkarma mekanizmasının parçası olarak konumlandırır ve tarihçinin asli görevinin devleti değil, insanı ve hakikati savunmak olduğunu vurgular.

SUMMARY

This text offers a sharp ethical, methodological, and epistemological critique of the state-centered archival historiography represented by Yusuf Halaçoğlu. Through the metaphor of the "archive fox," Halaçoğlu is portrayed as a historian who treats state-produced documents as unquestionable truth, reading archives as instruments of power rather than as sites of human suffering. Focusing on the Armenian deportations, the text argues that Halaçoğlu's approach systematically erases human experience, neutralizes pain, and presents denial as scientific objectivity. Opposed to this figure stands the "Philosopher Hedgehog," who embodies a conscience-driven understanding of history. From this perspective, history is not a mere accumulation of documents but a field of memory, ethical responsibility, and confrontation. Deportation is interpreted not as an administrative relocation but as an ontological rupture that destroys place, time, and identity. Bureaucratic euphemisms, passive constructions, and dehumanizing terms such as "element" are exposed as key tools of denial that obscure responsibility and silence victims. Ultimately, the text concludes that Halaçoğlu's historiography functions less as an academic pursuit and more as a mechanism for legitimizing state violence and absolving power. It insists that the historian's primary obligation is not to defend the state, but to defend human dignity, memory, and truth

KAYNAK BOL, VİCDAN KİT: RESMÎ TARİHİN AKADEMİK SEFALETİ

2

Tarih, ilkin bir kapının gıcirtısıyla açılır; o kapı ne arşivin soğuk metalidir ne de kütüphane raflarının tozlu ahşabı. İnsan kendi içindeki karanlık odaya inmeden tarih başlamaz, çünkü hafıza dışarıdan değil içeriden uyanır. Kapının eşiğinde duran biz değiliz yalnızca; kelimelerin kendi hayaletleri de oradadır. Bir arşiv belgesinin kenarındaki lekede, bir annenin evladını ararken içinden geçen sessiz çığlık vardır; bir resmi raporun kuru satırlarına sinmiş, görünmeyen ama duyulan bir nabız vardır. Bu yüzden açılış mührü bir ritüeldir; aklın değil vicdanın mührüdür. Bu metin, işte o mührü toprağa basarak başlar. Çünkü tehcirin tarihi önce bir insanın göz bebeğinde başlar; bakışın donuklaştığı o yerde, yani hafızanın kalp ağrısında.

Hafıza bazen bir yarıktır; kelimelerden sızan ışıkla büyür. Bazen de bir kör düğümdür; çözülürken yeniden kanar. Ermeni tehcirinin tarihi işte böyle bir düğümdür: çözülme isterken direnç gösteren, açıldıkça içinden yeni karanlıklar ve yeni hakikatler fıskıran bir düğüm. Onu çözmek, yalnız belgelere bakmak değildir; insanın içindeki karanlık aynaya bakmak, o aynada kendini ve kendi ülkesini seyretmektir. Bir tarihçi o aynaya bakmaktan korkarsa, belge ne kadar çok olursa olsun hakikate yaklaşamaz. Hakikat, cesaretin suretine bürünmeden görünmez. Bu yüzden hafızanın açılış mührü, bir tür ahlâkî ant içmek demektir: gerçeğin karşısında irkilmemeyi, devleti kutsayan dille değil insanın kırılğan dokusuyla düşünmeyi, acıyı bir "unsur" değil bir yüz olarak görmeyi kabul etmek.

Bu mühür aynı zamanda bir suskunluk mührüdür. Çünkü Ermeni tehciri, bu toprakların en derin suskunluklarından biridir. O suskunluğu kırmadan tarih yazılmaz, hafıza onarılmaz, vicdan nefes alamaz. Bugünün çocuklarının yüzü geçmişin gölgelerinden hâlâ ürküyorsa, bunun sebebi yalnız faili değil; susanı da ilgilendirir. Biz bu metne başlarken suskunlukla hesaplaşmayı seçiyoruz: hem devletin suskunluğunu hem toplumun suskunluğunu hem de akademinin suya sabuna dokunmadan büyüttüğü steril korkuyu. Hafızanın açılış mührü, "susmanın değil, konuşmanın bedelini kabul ediyorum" demektir. Çünkü tarih, yalnız yazanın değil; susanın da kaderidir.

Bu mühür aynı zamanda kederin mührüdür. Kederi anlamadan tarih anlaşılmaz. Sadece belgelerin gösterdiğini değil, belgelerin göstermediğini de duymak gerekir. Bir sürgün kafilesinin çarpınan adımlarını, susuzluktan çatlamış dudaklarını, kaybolan yüzleri; bir çocuğun annesini son kez ararken gözlerine yerleşen o boşluğu duymadan tarihçilik olmaz. Matematiksel veriler, lojistik çizelgeler, sevk ve iskân talimatları, istatistik tabloları... Bunların hiçbirinin içinde insan sesi yoktur. O ses, ancak hafızanın iç odasında duyulur. Ve biz o odaya girmeden bu çalışmaya başlamayız.

Hafızanın açılış mührü, tarihe bir "giriş" değil; bir "yeniden doğuş" eşiğidir. Çoğu tarihçi, devletin tuttuğu defterlerden hakikat çıkarmaya çalışır. Oysa defterler çoğu zaman suskun kalır; boşlukları, eksikleri, örtmeleri vardır. Arşivin soğuk cümleleri arasında kaybolmuş binlerce isim, binlerce ses, binlerce nefes vardır. Onlar geri çağrılmadan, inkârın duvarı çatlamaz. Bir tarihçinin görevi o kayıp nefeslere kulak vermektir. Bu mühür, işte o dinleme niyetinin metafizik ilanıdır.

Bu metin, bir "tarih kitabı"na benzeyebilir; ama değildir. Bu bir yüzleşme metnidir. Bir otopsi değildir yalnız; bir ruhi çözümleme, bir etik araştırma, bir vicdan haritasıdır. Halaçoğlu'nun temsil ettiği o devlet merkezli, mekanik, şefkatten yoksun arşiv tarihçiliği, hafızayı boğan karanlık bir koridordur. Hafızanın açılış mührü, o koridorun kapısını kırmaktır. Çünkü hakikat kapalı kapılarda çürür. Hakikatin nefes alabilmesi için o kapının sökülmesi gerekir. Biz o kapıyı söküyoruz.

Son olarak, hafızanın açılış mührü aynı zamanda bir davettir. Bu davet, tarihle barışma davetidir; ama barış, önce adaletle başlar. Adalet ise önce görmekle. Görmek ise önce cesaretle. Bu yüzden bu metin, hem bir başlangıç hem bir meydan okumadır. Hafızanın kapısı açıldı. Kelimeler içeri doldu. Şimdi tarih konuşacak; biz de suskunluğumuzu bir kenara bırakıp onu dinleyeceğiz.

3

ARŞİV TİLKİSİ İLE FİLOZOF KİRPİ'NİN KARŞILAŞMASI

Arşivlerin rutubet kokan karanlığında gezen bir tilki vardır; sessiz, tetikte, her belgenin kıvrımında kendi gölgesini kollayan, devletin ürettiği her satırı kutsal bir buyruğa dönüştüren bu yaratık, tarihçiliğin görünmeyen fakat baskın tipolojilerinden biridir. Bu tilki, ne insan kokusunu tanır ne de vicdanın nabzını duyar; onun işitme alanı yalnız metinlerin bürokratik tınısıdır. Bir şifreli telgraf görür ve ona itaat eder; bir rapora dokunur ve onu mutlak hakikat sanır. Oysa o telgrafı yazan elin titremesini, o raporu hazırlayan memurun korkularını, o belgede geçmeyen binlerce insanın sessizliğini hiç duymamıştır. İşte Yusuf Halaçoğlu tam da bu tipin ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Arşiv tilkisi dediğim bu figür, hakikatin sesini değil devletin sesini takip eder; bu yüzden bilginin değil itaatin tarihçisidir.

Filozof Kirpi ise arşivin koridorlarında dolaşmaz; o insanın iç odalarında gezinir. Arşiv tilkisinin aksine, o belgelerin arasındaki boşluklara, sessizliklere, saklanmış acılara kulak veren bir canlıdır. Onun dikenleri metnin üzerinde değil, metnin arkasındaki karanlığa batırmak içindir. Kirpi, arşivde saklanan şeyin yalnızca belge olmadığını bilir; belge çoğu kez suskun bir çığlıktır. O çığlık duyulmadan tarihçilik başlamaz. Bu yüzden Kirpi tarihçi değil; tarihçinin vicdanıdır. Arşiv tilkisinin karanlık koridorlarda sakladığı her şeyi, Kirpi gün ışığına taşımak için dikenlerini açar. Tilkinin yüzeysel zekâsına karşı Kirpi'nin derin sezgisi vardır; tilki belgeleri toplar, Kirpi onların neden ve nasıl susturulduğunu sorar. Tilkinin hızına karşı Kirpi'nin ağır, derin ve ısrarlı yürüyüşü vardır. Bu karşılaşma bir akademik tartışma değildir; bir epistemik hesaplaşmadır.

Halaçoğlu'nun tarih anlayışı işte bu yüzleşmenin ilk cephesidir. Arşiv tilkisi gibi olmayı seçen tarihçi, belgenin kutsal olduğuna, arşivin yanılmaz bir tanık olduğuna inanır; oysa arşiv çoğu zaman gerçeğin değil iktidarın bakışıdır. Arşivin düzenlediği sessizlik, en az söylediği kadar söylenmeyi de gizler. Filozof Kirpi tam da bu sessizlikte yaşar. Kirpi'nin sorusu şudur: Bir devlet kendi suçlarını hangi kelimelerde saklar, hangi belgelerde

görünmez kılar, hangi terminolojiyle aklar? Halaçoğlu'nun metni bu sorunun cevabını verir; fakat verdiği cevap hakikatin değil, itaâtin sesidir.

Arşiv tilkisi belgeleri toplar; Kirpi ise belgenin ruhunu yoklar. Halaçoğlu'nun çalışması ilk bakışta çok belgeye dayanan, çok dipnotlu, çok arşivli bir metin gibi görünür; fakat Filozof Kirpi'nin gözünde bu metin, çok belgenin içinden çok az hakikat çıkarabilen çarpık bir yapıdır. Çünkü belgeyi bir bütün olarak görmek için önce belgenin neyi susturduğunu bilmek gerekir. Arşiv tilkisi bu susturmayı fark etmez; çünkü o yalnızca "ne yazılmıştır" diye sorar. Filozof Kirpi ise "ne yazılmamıştır" diye sorar ve tarih tam da bu soruda başlar. İnkârın tarihçileri neyi sakladıklarını değil, neyi açıkladıklarını sıralarlar; oysa hakikat saklanan gölgededir. O gölgeye bakmak cesaret ister; tilkinin göremediği de bu cesarettir.

Halaçoğlu'nun metinleri, devlet belgelerini kendi kendini doğrulayan bir iç mantık içinde okur. Ona göre her belge gerçek, her rapor doğru, her emir meşrudur. Bu yaklaşım, devletin dilini arşivin diliyle özdeşleştirir. Böyle bir okuma yöntemi insanı körleştirir; çünkü devleti adaletin ölçüsü yapan tarihçilik, zorunlu olarak hakikatin değil devletin tarihini üretir. Arşiv tilkisi burada devleti kutsallaştırır; devletin en sert kararlarını bile koruma tedbiri gibi sunar. Filozof Kirpi buna itiraz eder; devlet hatasız değildir, belgeler masum değildir, tarih ise bürokratik kayıtların sıralanmasından ibaret değildir. Halaçoğlu'nun arşiv okumalarında eksik olan şey işte budur: insanın sesi, vicdanın ağırlığı, tarihî olayların çok yönlülüğü ve arşivin karanlık boşluklarını okumayı bilmeme hâli.

Kirpi ile tilkinin karşılaşmasında en belirgin çatışma "bakış" meselesidir. Halaçoğlu'nun bakışı tek yönlüdür; yukarıdandır, devlet perspektifinden süzülür, merkezidir, tekil ve steril bir düzen arzular. Kirpi'nin bakışı ise çok yönlüdür; yanal, kenarlı, keskin, sezgisel ve çok boyutludur. Kirpi, devleti merkeze almak yerine insanı merkeze alır. Tilki, belgedeki ifadelerle dayanarak "devlet sadece tedbir aldı" demek ister; Kirpi ise o tedbirin kimleri yok ettiğini, hangi çığlıkların o tedbirin satır aralarına gömüldüğünü sorar. Bu yüzden Kirpi'nin bakışı, belgenin görünür yüzünü değil, görünmeyen yarasını inceler.

Halaçoğlu'nun tarih anlatısı, milliyetçiliğin ideolojik kabuğunu yeniden üretir. Devletin kararlarını rasyonelleştirir, Ermenileri potansiyel tehlike olarak kodlar, tehirci bir "zorunluluk" olarak sunar. Arşiv tilkisi burada "ulusal güvenlik" söyleminin kuyruğunda dolaşır. Oysa Filozof Kirpi bilir ki ulusal güvenlik söylemi, çoğu kez devletin şiddet uygulama kapasitesini meşrulaştırmanın en etkili aracıdır. Tehcir gibi büyük bir insanlık kırılması, bir güvenlik meselesi değil, bir vicdan meselesidir. Tilki güvenliği, Kirpi vicdanı düşünür. Ve tarih, güvenliğin değil vicdanın ışığında yazıldığında hakikate yaklaşır.

Arşiv tilkisinin asıl sorunu, hakikati lineer bir zaman çizgisi sanmasıdır. O belge, bu emir, şu rapor... Zaman kronolojiye sıkıştırılır. Oysa Filozof Kirpi için zaman bir yankıdır; **bugünün korkuları geçmişin karanlığıyla konuştur, dünün suskunluğu bugünün nefesine sızar**. Tehcirin yankısı bugün hâlâ insanların dilinde değil, kalbinde titreşim yaratıyorsa, bu olay bir kronoloji değil bir ontolojik yara demektir. Tilki bu yarayı bilmez; çünkü yarayı görmez. O yalnızca belge görür. Kirpi ise belgedeki suskunluğu yarayla birleştirir. Bu karşılaşma tam da burada, yani yarayı göremeyen tarihçi ile yarayı gören vicdan arasında yaşanır.

Halaçoğlu'nun tarih anlayışı, belgeleri "niyete" göre okur. Devletin niyetinin iyi olduğunu varsayar; sonra bu niyeti destekleyen her belgeyi hakikatin kanıtı olarak sıralar. Tilki böylece kendi kuyruğunu kovalayan bir bilgi dairesi içinde dolaşır. Kirpi bu daireyi kırar; çünkü tarih, niyetin değil sonucun alanıdır. Bir devlet "niyeti kötü değildi" diyerek milyonlarca insanı sürmüşse, niyet onu temize çıkarmaz. Kirpi insanın yaşadığı acıya bakar, tilki devletin söylediği gerekçeye. Bu nedenle Kirpi'nin tarihinde acı birincil veridir; tilkinin tarihinde ise yoktur.

Bu karşılaşma, yalnız iki tarih anlayışının çatışması değil; iki dünya tasavvurunun çarpışmasıdır. Tilki, dünyayı belgelerin sınırladığı bir labirent gibi görür; duvarları devletin çizdiği, çıkışı sabit ve tek yönlü bir labirent. Kirpi

ise dünyayı nefes alan bir organizma olarak görür; değişen, dönüşen, hatırlayan, unutan, yara alan ve iyileşen bir organizma. Bu organizmanın damarlarında tarih akar; arşiv bunun yalnızca bir parçasıdır. Tilki bunu bilmez; Kirpi bunu bilir.

Hafızanın açılış mühründen sonra bu başlangıç bölümünde yapılması gereken şey, ikisinin arasındaki epistemik farkı açık etmektir. Arşiv tilkisi belgeyi tapular; Kirpi belgeyi sorgular. Tilki devletin gölgesinde dolaşır; Kirpi insanın gölgesini takip eder. Tilki şüphe duymaz; Kirpi şüpheyle nefes alır. Tilki devletin doğrularını tekrar eder; Kirpi hakikatin acısını ıstır.

Ve tarih, hangi tarafın sesini dinlediğine göre değişir.

Bu metin, arşiv tilkisinin gölgesine sıkışmış devlet tarihçiliğini çözen; Filozof Kirpi'nin dikenlerini arşivin karanlığına batırarak hakikati uyandıran bir metindir. Tilkinin toprağa gömdüğü gerçekleri çıkarmak için Kirpi'nin sabrı gerekir. Sabır varsa ışık vardır; ışık varsa hakikat görünür.

Bu karşılaşmanın kazananı bilgi değil; vicdan olacaktır. Çünkü hakikat her zaman vicdanın tarafındadır. Tilki gölgelere sığınır, Kirpi ışığa bakar.

Ve ışığa bakan kaybetmez.

Bazen bir insanın bilimle kurduğu ilişki bir aynada görünür; bazen de bir maskede. Yusuf Halaçoğlu'nun yüzü her iki yüzeyi de aynı anda gösteren bir karakterdir: Aynada kendini bilgin sanan, maskede kendini devlet sanan bir figür. Yıllarca tarihçiyim diye dolaşır, sonunda tarihin en temel kıstaslarından –nesnellik, etik, insanlık, empati– tamamen kopmuş, akademik unvanı politik bir sopa gibi sallamayı marifet bellemiş bir siyasal aktör. Bu yüzden, onun politikadaki dili de, akademiadaki dili gibi, hakikatin değil hamasetin yan odasında üretilen bir gürültüdür. Şimdi o gürültünün anatomisini çıkarmanın zamanı.

Halaçoğlu'nun gündelik politikadaki performansı, bilimle uzaktan yakından ilgisi olmayan, "tarihçi" sıfatını propaganda kürsüsüne yapıştırarak dolaşan bir figürün karikatürüdür. Elinde belge değil, önyargı taşır. Dilinde analiz değil, slogan taşır. Zihninde yöntem değil, milliyetçi içgüdü taşır. Bir tartışmada köşeye sıkıştığı anda akademik kimliğinin arkasına sığınır: "Ben tarihçiyim." Oysa sorun tam da budur: Tarihçi olmadığını tarihten anlamayanlar için tarihçiyim demek kolaydır. Akademinin kapısından bir kez geçmiş her isim kendini bilgin sanabilir; ama bilim, böyle boş özgüveni affetmez.

Onun televizyon ekranlarına çıktığında sergilediği pervasızlık, sahte bir kesinlik duygusunun ürünüdür. En ufak bir belirsizlik, en ufak bir "bilmiyorum" deme vakarı yoktur. Bir bilim insanı en çok bilmediğini bilir. Halaçoğlu ise en az bildiğini en çok bağıarak anlatır. Bağırdıkça haklı olduğunu sanan, sesini yükselttikçe fikrini de yükselttiğini sanan bir siyasal retorik... Oysa bu retorik bir tek şeyi yükseltir: cehaletin tansiyonunu.

Günlük Politikanın Faşizan Dili: Bilimsiz Öfke, Öfkeli Milliyetçilik

Halaçoğlu'nun güncel politikacı kimliği, bilginin değil öfkenin, analizin değil reaksiyonun ürünüdür. Çünkü onun politik varlığı, akademiadaki boşluğunu siyasal hamasetle doldurmak üzerine kuruludur. Her konuşmasında karşımıza çıkan o agresif milliyetçilik, bilimsel düşüncenin değil, bir tür "devlet refleksi fetişizmi"nin sonucudur. Bu refleks, ona göre tartışılmazdır: Devlet haklıdır, millet masumdur, ötekiler suçludur.

Kürt meselesi söz konusu olduğunda dili daha da sertleşir. Kürtleri tarihsel olarak Türklüğün iç kategorilerinden biri gibi sunmaya çalışması; Kürt kimliğini, dilini, tarihini yok sayması; her türlü demokratik talebi "bölücülük" paketiyle şemalaştırması; toplumu etnik bir kalıba sıkıştırma ısrarı... Bunlar bilimsel

analizden değil, köhnemiş bir ideolojik refleksin küllerinden yapılmış cümlelerdir. Bir tarihçinin görevi farklı kimlikleri anlamaktır, yok etmek değil. O ise anlamayı bile tehlike olarak görür.

Ermenilere dair politika konuşurken de aynı refleks kendini gösterir. "Onlar bizi yok etmek istiyordu" söylemi, tarihsel veri değil, psikopolitik savunma mekanizmasıdır. Ermeni tehciri gibi büyük bir insanlık felaketini bir cümlelik hamasetle yok saymak, yalnız tarihsel değil, insani bir çöküştür. Bu çöküşün adı da bilim değil; inkârın siyasallaşmasıdır.

Rumlar ve Aleviler söz konusu olduğunda da benzer bir durum vardır. Her topluluk hakkında basmakalıp, ötekileştirici, küçümseyici bir dil... Tarihin karmaşıklığını anlamaktan uzak, toplumu etnik ve mezhepsel kalıplara sıkıştıran bir yaklaşım... Bu yaklaşımın temelinde bilgi değil, korku yatmaktadır. Korkunun ürettiği tarih, tarih değildir. Korkunun ürettiği politika, politika değildir. Sadece gürültüdür.

Tarih Kurumu Başkanlığı: Bilimin Kurumsal Ölümü

Halaçoğlu'nun en büyük tahribatı, Türk Tarih Kurumu'nun başında bulunduğu dönemdir. Bu kurum Türkiye'nin tarih üretiminde önemlidir; çünkü akademik standartların korunması, araştırmaların teşvik edilmesi ve devletle toplum arasındaki tarihsel bağın sağlıklı kurulması gerekir. Fakat o dönem, kurumun bilimsellikten uzaklaşıp milliyetçi bir propaganda ofisine dönüşmesinin hızlandığı bir dönem olmuştur.

Halaçoğlu, kurumu bir bilim yuvası değil, ideolojik karargâh gibi kullanmıştır. Tarihçiler arasında farklı düşünenleri dışlamış, soru soranları marjinalize etmiş, tehcir konusunda farklı ölçeklerde çalışan akademisyenleri "hain" kategorisine sıkıştırmıştır. Bilimsel eleştirilerle yüzleşmek yerine, devleti kutsayan bir söylemle 'eleştirdiğiniz şey devletin bekasıdır' mesajı vermiştir.

O dönemde Türk Tarih Kurumu, bilimin değil, milliyetçi hafızanın memuruna dönüşmüş; kurumun kapılarından analiz değil, slogan üretilmiştir. Devletin tarihsel yanlışlarının tartışılabileceği bir alan olması gerekirken; "devleti her zaman haklı çıkaran arşiv mühendisliği" fikri hâkim olmuştur. İşte bu nedenle Filozof Kirpi'nin hükmü serttir:

"Arşivi putlaştıran tarihçi, hakikati öldürür.

Arşivin kapısına milliyetçi minder serip üzerine oturan kurum ise bilim değildir."

İrkçı Dilin Anatomisi: Etiketleyerek İnsan Silmek

Halaçoğlu'nun dilini analiz ettiğimizde karşımıza çıkan şey yalnız önyargı değil; önyargının akademik kalıplarla paketlenmiş hâlidir. "Unsur", "tehdit", "iç düşman", "ayrılıkçı", "hain", "etnik provokatör" gibi kelimeler, insanı insandan çıkaran kategorilerdir. Onun dili, insandan uzaklaşmış bir dildir. Bu kelimeleri kullanırken hiçbir vicdani eşik işlemez; çünkü bu dil, devleti merkeze alır.

Bu dilin psikolojisi basittir:

İnsan → sorun

Öteki → tehlike

Kürt → ihtimal

Ermeni → tehdit

Devlet → masum

Türk → mağdur ve üstün

Bu, bilimsel bir analiz değil, milliyetçi bilinçaltının kelimelerle tezahür etmiş hâlidir. Bilim böyle çalışmaz. Bilim kategorilerle insanı yok etmez. Dili keskinleştikçe Halaçoğlu'nun düşüncesi bulanıklaşır. Kategori büyüdükçe insan küçülür.

Filozof Kirpi bu noktada alaycı bir not düşer:

**"Kategorilerle konuşan tarihçi, insanı unuttuğunu fark etmez.
Ama insanı unutan tarihçi zaten tarihçi değildir."**

Siyasi Partideki Rolü: Akademik Kimliğin Tribüne Düşüşü

MHP'de, daha sonra İYİ Parti'de, Halaçoğlu'nun akademik unvanı bir siyasal gösteriye dönüşmüştür. Sanki bilim değil, tribün yaratmak için profesör olmuştur. Partideki en belirgin rolü, ideolojik milliyetçiliği tarihsel gerçek gibi göstermektir. Bir akademisyenin görevi siyaset meydanında alkış toplamak değil, toplumun aklını geliştirmektir. Ama o, alkışın gücünü hakikatin gücünden üstün tutmuştur.

Parti toplantılarında, televizyon programlarında, grup konuşmalarında kullandığı ton; bir bilim insanının değil, miting hatibinin tonudur. Bu tonun içinde öfke vardır, hamaset vardır, ötekileştirme vardır; ama düşünce yoktur. Düşüncenin olmadığı yerde bağırarak kolaydır. Halaçoğlu bu kolay yolu tercih eder.

Filozof Kirpi burada keskin bir gülümsemeyeyle şöyle fısıldar:

**"Bilgiyle konuşmak zordur, bağırarak kolaydır.
Zoru denemeyenler kolaya sarılır; kolay ise her zaman daha çok alkışlanır."**

7

Suçun Estetiği: İnsanlık Acısını Küçümseyen Politik Mizanser

Halaçoğlu'nun en ağır kusuru, farklı halklara yapılan acıyı küçümseyen, hafife alan, bazen alenen dalga geçen dildir. Ermeni acısı ona göre abartılmıştır; Kürtlerin hak talepleri "dış güçlerin oyunu"dur; Rumların yok oluşu "tarihsel şartlar"dır. Bu tür söylemler, yalnız politik bir duruş değil; insanlık karşıtı bir kayıtsızlığın ürünüdür. İnsan acısını "devlet bütçesinin bir kalemi" gibi gören bir zihniyetin akademik kimliği olamaz.

Bu noktada Kirpi'nin dili sertleşir:

**"Acıya dokunmayan dil, insanlıkla bağını koparmış bir dildir.
Acıyı küçümseyen tarihçi, tarihin değil önyargının memurudur."**

Bilimsel Yetersizlik + Politik Agresyon = Yıkıcı Karışım

Halaçoğlu'nun politik agresyonu, bilimsel eksikliğini saklama çabasıdır.

- Veri yok → bağır
- Eleştiri var → suçla
- Yeni bulgu var → yok say
- Tartışma var → milliyetçilik kalkanı çıkar
- İtiraz var → "hain" ilan et

Bu formül, cehaletin iktidar tekniğidir. Cehalet, bilgi eksikliğini kabullenmekten değil, bilgi eksikliğini maskeye dönüştürmekten doğar. Bu maskenin altındaki boşluğu görmek için analiz değil; basit bir göz yeter. Kirpi ise gözünü kismadan bakar:

"Bilgisiz özgüven, bilginin en tehlikeli düşmanıdır."

Filozof Kirpi'nin Nihai Yargısı:

Cehaletin Millileştirilmesi Bir Suçtur

Son hüküm basittir: Yusuf Halaçoğlu, akademik aldığı unvanı milliyetçi cehalete meze yapmıştır. Bilimi siyasete, siyaseti nefrete, nefreti tarihe bulaştırmıştır. Hakikati korumamış, hakikati ezmiştir. Akademiyi korumamış, akademiyi araçsallaştırmıştır. İnsan acısını dinlememiş, devlet refleksine tapan bir söylem kurmuştur.

Filozof Kirpi'nin mührü bu yüzden ağırdır:

**"Hakikati çarpıtmak, yalnız tarihe değil, insana karşı işlenmiş bir suçtur.
Bu suçu işleyen tarihçi değil; tarih tüccarıdır."**

Şimdi hafıza kapısının bu ağır taşını yerine koyarken, önümüzde yeni bir kapı daha beliriyor: Arşivin karanlık koridorlarında dolaşan o tilki gölgesinin, düşüncenin kıvrımlı yollarında yürüyen Filozof Kirpi'yle karşılaşacağı kapı.

Bir yanda arşiv belgelerini devlete tapan bir duaya çeviren arşiv tilkisi var; diğer yanda hakikatin dikenleriyle yürüyen, acıyı duymanın en yüksek ahlâk olduğunu bilen Kirpi.

Bu nedenle şimdi kapı birkaç milim daha açılıyor ve okuyucu, hafızanın ağır mühründen geçerek **"Giriş: Arşiv Tilkisi – Filozof Kirpi Karşılaşması"** bölümünün eşliğine doğru ilerliyor.

Şimdi sahne değişiyor, fakat karanlık aynı karanlık, soru aynı soru:
Tarih kimin dilinde nefes alır?

Kirpi'nin cevabı:

"İnsanın dilinde. Ve biz şimdi o dili aramaya gidiyoruz."

METODOLOJİ OTOPSİSİ

Tarihçiliğin ilk kanaması, yöntemin kanamasıdır; belgeyle hakikat arasına giren o ince, yarı geçirgen zarın nerede yırtıldığını görmeden hiçbir tarih metni sağlıklı nefes alamaz. Yusuf Halaçoğlu'nun tarih anlayışını masaya yatırmak, yalnızca yanlış yorumlarını düzeltmek değildir; onun bilgi üretim tarzını oluşturan metodolojik dokuyu bütün lifleriyle açmak, bozulmuş bölgeleri teşhis etmek, çöküntüyü simgesel değil somut biçimde ortaya koymak gerekir. Bu bölüm, tam da bu nedenle bir tetkik değil, bir otopsidir. Çünkü Halaçoğlu'nun tarihçiliğinde yöntem hayattaymış gibi görünür ama aslında çoktan ölmüştür; biz ise ölü yöntemin teşrih masasında soğumuş damarlarını bir bir açıyoruz.

Arşiv merkezli tarih anlayışı, modern tarih metodolojisinin yalnızca bir boyutudur; fakat Halaçoğlu bunu bütün evrene genişletir. Bu genişletme hakikati değil, devleti büyütür. Arşiv malzemesi onun için bir dil değil, bir put gibidir. Yöntemin ilk çöküşü de burada ortaya çıkar: belge fetişizmi. Arşiv belgeleri, kanun metinleri, şifreli telgraflar, resmî raporlar... Bunların hepsini birer hakikat kaynağı değil, hakikatin kendisi sanır. Bu metodolojik körlük, tarihin çok boyutluluğunu tek kanala sıkıştırır; devletin ürettiği her ses büyütülür, devletin susturduğu her ses yok sayılır. Yöntemin çöküşü buradadır. Tarihin özü olan çeşitlilik, deneyim, sözlü tanıklık, karşı arşiv, uluslararası kaynaklar, dış gözlem, sosyolojik bağlam, iktidar dilinin çözümlenmesi gibi

modern tarih disiplininin zorunlu unsurları daha baştan devre dışı bırakılır. Böylece metodoloji yalnız zayıflamaz; sakatlanır.

Belge fetişizminin bir sonraki aşaması, belge seçmeciliğine dönüşür. Bu seçmecilik siyasal amaçlarla örtülür, fakat epistemik sonuçları daha ağırdır. Arşivdeki belgelerin tamamı kullanılmadığı gibi, seçilen belgelerin çoğu devleti aklayan türdendir. Kayda geçirilmiş emirler, niyet beyanları, güvenlik vurgulu yazışmalar... Bunlar çoğu kez aynı bürokratik mantığın ürettiği iç monologlardır. Devlet hem soru sorar hem cevap verir; hem suçlar hem temize çıkartır. Arşiv bir yankı odasına dönüşür. Halaçoğlu bu yankının içinde gezinir, yankının sesini hakikat sanır. Filozof Kirpi ise bilir ki yankı hakikat değildir; yalnızca sesin bir duvara çarpıp geri dönmüş hâlidir.

Yöntemin ikinci çöküşü hipotezsizlikte görünür. Tarih çalışması hipotezle başlar; bir soruyla, bir şüpheyle, bir problemle. Halaçoğlu'nun metinlerinde soru yoktur; hüküm vardır. Tehcirin meşru olduğu, devletin haklı olduğu, Ermenilerin tehdit oluşturduğu önceden kabul edilmiş bir çerçeve üzerinden belge dizilerek anlatı kurulur. Bu, yöntemsel olarak en ağır kusurdur. Çünkü tarih yalnızca belge sıralamak değil, sorular sormaktır. Halaçoğlu'nun tarihçiliğinde sorular yoktur, yalnızca cevaplar vardır. Bu cevaplar da siyasal ideolojinin hazır kalıplarından alınmış cümlelerdir; böylece metodoloji, inkârın mühendisliğine dönüşür. Hipotez üretmeyen tarihçi, hakikatin kapısını hiç açamaz; yalnızca kendi ön yargılarına çıkış yolu arar.

Metodolojik çöküşün üçüncü katmanı kronoloji bağımlılığıdır. Olaylar ardı ardına sıralanır. Şu tarihte şu emir verildi, bu tarihte şu rapor yazıldı, şu vilayete şu talimat gönderildi... Bu, klasik bürokratik tarih anlatımının temel karakteridir; fakat modern tarihçilikte kronoloji yalnızca iskelet görevi görür. İskelet varsa beden de olmalıdır. Beden; nedenler, sosyolojik bağlamlar, psikolojik dinamikler, güç ilişkileri, ekonomik motivasyonlar, uluslararası baskılar, yerel direnişler ve toplumsal yapı gibi katmanlardan oluşur. Halaçoğlu'nun yönteminde ise iskelet vardır; ama beden yoktur. Bu beden yoksunluğu, tarihin anatomisini bozar; çünkü kronoloji tek başına insanı açıklamaz. Olayların zaman çizelgesi, acıların nedenini söylemez. Bir emirname bir günde yazılır; fakat o emrin insan hayatındaki etkisi nesillerce sürer. Arşiv tilkisi emirnameyi görür; Filozof Kirpi o emrin insanın ruhunda açtığı yarayı görür. Yöntem ile hakikat arasındaki uçurum böyle büyür.

Bir diğer yöntem sorunu, karşılaştırmalı tarih yönteminin tamamen yokluğudur. Tehcir gibi devasa bir zorunlu göç ve ölüm sürecini, dünyanın başka yerlerindeki benzer örneklerle karşılaştırmadan anlamak mümkün değildir. Balkan göçleri, Çerkes sürgünü, ardından Yahudi soykırımı, etnik temizlik pratikleri, Osmanlı'nın daha önceki Rum tehciri... Bunlar karşılaştırmalı analiz için gereklidir. Halaçoğlu, bu karşılaştırmayı asla yapmaz. Çünkü karşılaştırma yaptığında kendi iddiasının çökeceğini bilir. Eğer tehcir bir güvenlik önlemiyse, neden güvenlik önlemine konu olan toplulukların büyük kısmı yolda öldü? Neden evleri yağmalandı? Neden mallarına el konuldu? Neden hedef topluluğun tamamı sürüldü? Bu soruların cevapları karşılaştırmalı tarih yönteminin içinde görünür hâle gelir. Bu nedenle Halaçoğlu'nun yönteminde karşılaştırma yasaktır. Karşılaştırma yasaklanınca yöntem ölür.

Metodolojik otopsiyi derinleştiren bir başka nokta, kaynak çeşitliliğinin inkâdır. Modern tarihçilik, farklı türde kaynakların birlikte kullanılmasını zorunlu görür: yabancı konsolos raporları, misyoner kayıtları, uluslararası gözlemci notları, yerel halkın anlatıları, mektuplar, günlükler, hatıratlar... Bunların hiçbiri Halaçoğlu'nun yönteminde yer almaz. Onun bakışında yalnız devlet konuşur. Devletin konuştuğunu duymak kolaydır; devlet yüksek sesle konuşur. Zor olan, ezilenin fısıltısını duymaktır. Fısıltıyı duymak için yöntem gerekir; duyma arzusu gerekir; insanî duyarlılık gerekir. Arşiv tilkisi fısıltı duyamaz; Kirpi duyar.

Yöntemin otopsisindeki bir başka kritik nokta, sessizliklerdir. Arşiv çalışması yalnızca olanı incelemek değil, olmayanı da görmektir. Hangi belgelerin yok edildiği, hangi kayıtların tutulmadığı, hangi kelimelerin kullanılmadığı, hangi ifadelerin dikkatle seçildiği tarihçiye çok şey söyler. Halaçoğlu'nun yönteminde bu

sessizlikleri analiz etme kabiliyeti yoktur. Olayların akışında görünen kadar görünmeyen de önemlidir. Örneğin, tehcir konvoylarındaki ölüm sayılarına dair Osmanlı belgelerindeki azalma, devletin sahadaki koşulları kontrol edememesiyle birlikte örtüşmez. Bu uyumsuzluk bir sessizliktir; incelenmesi gerekir. Halaçoğlu incelenmemiş sessizlikleri yok sayar; böylece yöntem gerçekliği çarpıtır.

Metodoloji otopsisinin en karanlık bölgesine, yani iktidar diliyle kurulan tarihçiliğe girelim. İktidar dili, belgelerde görünür biçimde işlenir. Tehcir belgelerindeki kelime seçimleri tesadüf değildir: sevk, iskân, iaşe, emniyet, sakıncalı, muğlak hareketler, teb'a sadakati... Bu terminoloji iktidarın kendi şiddetini gizlemek için ürettiği bir dildir. Bu dili çözmek tarihçiliğin görevidir. Halaçoğlu bu dili çözmek yerine olduğu gibi kabul eder. Böylece belge, iktidarın manipülasyon aracı olmaktan çıkarılıp bilimsel veri olarak sunulur. Bu, yöneme karşı işlenmiş bir suçtur. Çünkü her iktidar kendi suçunu yumuşatan kelimeler seçer. Bu seçimi fark etmeyen tarihçi, iktidarın dilinin hizmetkârı olur. Yöntemin ölümü tam da bu hizmetkârlık anında gerçekleşir.

Bir başka yöntem sorunu, sahadaki insanı tamamen yok saymaktır. Tarih yalnızca devlet adamlarının, paşaların, komutanların, bürokratların değil; sıradan insanların hikâyesidir. Tehcirde en çok acıyı yaşayanlar devletin bürokratları değil, sıradan insanlardır: çocuklar, kadınlar, yaşlılar, göç yollarında ölenler, kaybolanlar, geride kalanlar... Halaçoğlu'nun yönteminde bu insanlar yoktur. İnsan yoksa tarih yoktur. Yalnız emirler ve raporlar vardır. Bu, tarihin ruhunu öldüren en ağır kusurdur. Tarih ruhunu yitirince inkâra teslim olur.

Metodolojik otopsinin son noktası, eleştirel okumanın tamamen yokluğudur. Eleştirel okuma, tarihçinin en temel yeteneğidir. Bir belgeyi okurken belgeyi yazanın niyetini, bulunduğu bağlamı, iktidarla ilişkisini, kullandığı terminolojiyi, sakladığı alanı düşünmek gerekir. Halaçoğlu'nun tarihçiliğinde eleştirel okuma yoktur; yalnızca bürokratik okuma vardır. Belge olduğu gibi kabul edilir; sorgulama yoktur. Bu nedenle yöntemin ölümü kaçınılmazdır.

Tüm bu çöküşler bir araya geldiğinde, ortaya tarih değil devlet adına yapılmış bir savunma metni çıkar. Yöntem yoksa bilim yoktur; bilim yoksa hakikat yoktur. Hakikat yoksa tarihçi yoktur; yalnızca ideolojik bir kopyacı vardır. Yöntem öldüğünde tarih bir propaganda aracına dönüşür. Bu otopsi, Halaçoğlu'nun metodolojisinin yalnız kusurlu değil, tamamen çökmüş olduğunu gösterir.

Tarihi yeniden diriltmek ise yalnız belgeyle değil; cesaret, vicdan ve çok yönlü bir bakışla mümkündür. Arşiv tilkisi bunu yapamaz; ama Filozof Kirpi bunu bilir. Çünkü Kirpi, tarihin yalnız zihinsel değil; etik bir uğraş olduğunu bilir. Metodoloji bu nedenle yalnız teknik bir mesele değil; bir ahlâk meselesidir. Ve bu otopsi, tarihin ahlâkını geri çağırarak içindir.

Söylem Otopsisini

Bir metnin ideolojisi kelimelerinden değil, kelimelerin nerede sustuğundan anlaşılır; söylemin en keskin tarafı cümlelerin açık yüzünde değil, gölgeli yanlarında saklanır. Yusuf Halaçoğlu'nun tehcir anlatısı tam da bu gölgelerden örülüdür. Onun metinlerinde gürültülü bir bürokratik ses vardır ama insanın fısıltısı yoktur; devletin yüksek tınısı vardır ama mağdurun nefesi işitilmez; kavramsal bir dizgesizlik vardır ama ısrarlı bir inkâr ritmi sürer. Söylemin otopsisini yapmak demek, bu ritmin nasıl kurulduğunu, hangi kelimelerin ideolojik bir silah gibi kullanıldığını, hangi dilsel el çabukluklarının "bilimsel açıklama" kılıfına sokularak hakikati susturduğunu göstermek demektir. Bu bölüm, tam da bu nedenle dilin, ideolojinin ve inkârın karanlık anatomisini açar.

Söylemin ilk çıplak gerçekliği şudur: Halaçoğlu tarih anlatırken insanları değil kategorileri konuşur. Ermeniler bir halk, bir topluluk, bir cemaat, bir toplum değil; sürekli "unsur"dur. "Unsur müdahale edilmiştir", "bu unsur tehdit oluşturmuştur", "unsurun sevk ve iskânı..." Sözcük masum görünür ama ideolojik olarak son derece saldırgandır. "Unsur", insanı bir kimlikten değil bir kimya denklemi parçacığında gelir gibi gösterir; canlılığı, bireyselliği, acıyı, deneyimi, duyguyu yok eder. İnsan kategorileşir; kategori ise kolayca yönetilir, sürülür, dağıtılır, bertaraf edilir. Bu dilsel indirgeme, söylemin en temel inkar mekanizmasıdır. Çünkü bir topluluğu "unsur" olarak kodladığınızda onu tehcir değil, "yer değiştirme işlemi" ile ilişkilendirirsiniz; acı çekmez, sadece taşınır. Söylemin ilk cinayeti budur: dilde başlayan bir insan silimi.

Halaçoğlu'nun söylemi ikinci aşamada bir güvenlik terminolojisine yaslanır. Tehcirin nedeni olarak sürekli "asayiş", "emniyet", "nizam", "ayaklanma tehlikesi", "Ruslarla işbirliği", "iç düşman" gibi ifadeler öne çıkarılır. Bu kelimeler modern devlet şiddetinin meşrulaştırma aracıdır; bir halkı tehdit kategorisine soktuğunuz anda her türlü zorbalık kendiliğinden haklılaşır. Bu söylemde "tehlike algısı" devletin kararlarını aklamının evrensel formülüdür. Tehcir yalnızca bir lojistik hamleye değil; "tehdit bertaraf etme" operasyonuna dönüşür. Söylemin yarattığı güvenlik çerçevesi, tarihin en büyük acılarını birer "talimat zinciri" gibi göstermek için kullanılır. Böylece tarih, şiddeti estetik olarak nötrale eden bir bürokratik anlatıya dönüşür.

Bu güvenlik söylemiyle iç içe geçen bir başka mekanizma, edilgen cümle kullanımının bilinçli tercihidir. "Ermeniler sevk edilmiştir." Kim tarafından sevk edilmiştir? Belli değil. "Bazı kötü olaylar yaşanmıştır." Kim yaşatmıştır? Belli değil. "Bazı kayıplar meydana gelmiştir." Kim öldürmüştür? Belli değil. Edilgen çatı, failin görünmez kılındığı bir dilsel mezarlıktır. Fail silinir, devlet sorumluluktan arındırılır, şiddet havada asılı bırakılır. Böylece tehcir bir eylem olmaktan çıkar, kendiliğinden "oluşmuş" bir hadise gibi sunulur. Söylemin en tehlikeli yanı budur: şiddeti doğallaştırmak. Sanki ölüm, açlık, saldırılar, kayıplar kendi kendine gerçekleşmiş; ortada bir emir yokmuş, bir organizasyon yokmuş gibi.

Bu dil, yalnızca fail gizlemekle kalmaz; suçu dağıtır. Halaçoğlu'nun söyleminde devletin işlediği sistematik şiddet "aşiretler", "eşkiyalar", "çete saldırıları", "iklim koşulları", "hastalık" gibi ikincil etkenlere havale edilir. Bu söylemsel strateji çok katmanlıdır: önce devlet şiddeti görünmez kılınır, sonra şiddetin sorumluluğu ikincil aktörlere dağıtılır, en sonunda ise ölüm bir tür "doğal sonuç" gibi sunulur. Böylece tehcirin planlı niteliği dilsel olarak kapatılır. Söylemin derin mekanizması, suçu doğaya ve kaosa aktarmaktır. Devlet burada "korumaya çalışan ama başarılı olamayan" makul bir aktör gibi resmedilir. Oysa dilin ardında saklanan şey tam tersidir: koruma değil, kırılmayı örgütlenme.

Söylemin inkârcı mekanizmasının bir başka boyutu da "istisna" retorikidir. "Bazı kötü niyetli görevliler", "birtakım suistimaller", "bazı taşkınlıklar"... Bu ifadelerin tümü sistematikliği inkâr etmek için kullanılır. Böylece tehcirde yaşanan ölüm, yağma, açlık, işkence ve saldırılar birer "anormal vaka" gibi kodlanır. Bu retorik, devletin şiddet geleneğini görünmez kılar; şiddet yapısal değil bireyselmış gibi sunulur. Sanki milyonlarca insanın yerinden edilmesi tesadüfiymiş, merkezi bir emir yokmuş, sistematik bir şiddet örgütlenmemiş gibi... Söylemin bu mikro-gruplandırma tekniği inkârın en incelikli biçimidir. Bütün arzusu, büyük resmi bozmaktır.

Dil yalnızca neyin söylendiğini değil, neyin hiç söylenmediğini de taşır. Halaçoğlu'nun söyleminde "ölüm" kelimesi neredeyse yoktur; "katliam" hiç yoktur; "şiddet" kelimesi geçmez; "acı" yoktur; "yas" yoktur; "çocuk" yoktur; "kadın" yoktur; "aile" yoktur; "evinden koparılmış" yoktur; "açlık", "hastalık", "çölde ölüm" gibi gerçeklikler birer "durum" olarak bile geçmez. Bu yokluk bile başlı başına bir söylemdir. Bu susturma pratiği, inkârın en ağır biçimidir. Çünkü dili temizlemek, vicdanı kirletmektir. Söylemde insanı yok ederseniz, tarihte suç da yok olur. Böylece tehcir, bir "lojistik sevk operasyonu" gibi steril bir formda sunulur. Söylemin bütün oyunları bu sterilleştirme üzerine kuruludur.

Söylemin merkezinde bir başka dikkat çekici unsur, dilin duygusuzlaştırılmasıdır. Halaçoğlu'nun dili sanki matematiksel bir fonksiyon yazıyormuş gibi mekanik, soğuk ve ritimsizdir. Bu soğukluk estetik değil, ideolojik bir tercihtir. Çünkü duygu dille gelir, dil duyguya izin verirse yüzleşme başlar. Bu nedenle onun söylemi duyguyu baştan boğar. Tehcirde insanlar ölmez; "kayıp" olur. Açlıktan kırılmaz; "iaşe sorunları yaşar". Tecavüz edilmez; "asayiş dışı fiiller" görülür. Söylem acıyı değil, acının üstünü örten kelimeleri seçer. Bu, yalnızca bir anlatım biçimi değil, bir ahlâk tercihi, bir vicdani kaçıştır.

İnkârcı söylemin belki de en tehlikeli yüzü, epistemik saldırganlığıdır. Halaçoğlu'nun dili yalnızca masumlaştırıcı değildir; suçlayıcıdır. Sürgüne gönderilenleri tehdit unsuru olarak kodlar, devleti mağdur, Ermenileri saldırgan, Osmanlı bürokrasisini ise düzeni sağlamakla mükellef bir koruyucu gibi resmeder. Söylem, kurbanı fail; faili ise mağdur yapar. Bu ters yüz ediş, ideolojinin en büyük hilesidir. İnsanların "kendi güvenliklerini" sağlamak için sürüldüğü iddiası tam da bu hiledir. Böylece tehcir bir şiddet pratiği olmaktan çıkıp devletin koruyucu tedbiri gibi sunulur. Söylemin amacı hakikati ters yüz etmektir; ölen suçlu olur, öldüren masum.

Bu söylem kendi içinde bir ritme sahiptir: güvenlik – tedbir – sevk – istisna – dış tehdit – disiplin – düzeltme... Bu ritim kısa cümlelerle işlenir, bürokratik bir kayıt üslubu aracılığıyla insanı boğar ve acıyı yok eder. Dil, insanı taşlaştırır. Dil taşlaşınca vicdan körelir. Söylemin en ağır tahribatı da budur: insanın acı duyma kapasitesini öldürmek.

Dilsel otopsiyi derinleştirdiğimizde, söylemin temel yapısında üç ana sütun belirir:

— Dehumanizasyon (İnsansızlaştırma)

İnsan yerine kategori kullanma; acı yerine "durum"; ölüm yerine "kayıp"; sürgün yerine "sevk". Bu, insanı yok eden bir dil mühendisliğidir.

— Bürokratik eufemizm (Şiddeti temiz gösterme)

"İaşe", "emniyet", "asayiş", "düzen", "nizam"... Bu kelimeler şiddeti yumuşatmak için seçilir. Dilin kimyası, inkârın kimyasını oluşturur.

— Fail silme / suçu dağıtma

Devlet görünmez, bireyler suçlanır; plan silinir, tesadüf öne çıkarılır; sistematiklik gizlenir, anormallik vurgulanır.

Bu üç sütun birleştiğinde söylem, devletin tarihsel şiddetinin görünmezlik zırhına dönüşür.

İnkârcı söylemin en son yüzü, kendini "bilimsellik" kılıfına sokmasıdır. Nesnelmiş gibi görünen kelimeler aslında ideolojik mayınlarla doludur. "Belgeler bunu gösteriyor" cümlesi, belgelerin nasıl yazıldığını, kimin yazdığını, hangi siyasî atmosferde üretildiğini yok sayan bir epistemik körlüktür. "Arşivde bu var" demek "hakikat budur" anlamına gelmez. Ama inkârcı söylem, arşivle hakikati özdeşleştirmek için büyük bir çaba harcar. Bu çaba bilimsellik değildir; bilimselliğin sahte estetiğidir.

Söylemin tüm bu mekanizmalarını açtığımızda, Halaçoğlu'nun tarihçiliği bir anlatı değil, bir silah olarak görünmeye başlar. Bu silah insan öldürmez ama insanın sesini öldürür. İnsan sesi öldüğünde hakikat ölür. Hakikat öldüğünde tarih ölür.

Söylem otopsisinin asıl amacı, ölü tarihin maskesini çıkarmaktır. Maskeyi indirdiğimizde karşımıza çıkan şey devletin değil, insanın yüzüdür. Filozof Kirpi bu yüzü görmek için dili parçalar; arşiv tilkisi ise dili zırh olarak kullanır. Bu otopsi, zırhı parçalayıp yarayı ortaya çıkarmanın, yarayı gördükten sonra hakikate yaklaşmanın ilk adımıdır.

Çünkü dil, ya yarayı saklar ya da yarayı gösterir.

Burada dil, yarayı saklamayı seçmiştir.

Biz ise göstermeyi seçiyoruz.

Epistemik Ahlâk: Tarihçinin Vicdanı

Tarihçilik, çoğu kimsenin sandığı gibi yalnızca belgelerin aritmetiği değildir; tarih, evvela bir vicdan düzenidir. Bir topluluğu, bir halkı, bir felaketi, bir kırılmayı anlamaya çalışan kişinin karşısında duran şey yalnızca kronoloji değil; insanın çıplak kırılmalıdır. Bu nedenle tarihçinin ahlâkı, diğer bütün disiplinlerin ahlâkından daha ağırdır. Çünkü tarihin malzemesi kemiktir, kanattır, hafızadır, çığıktır. Yanlış bir fizik formülü kimseyi öldürmez; ama yanlış bir tarih dili, yanlış bir arşiv okuması, yanlış bir söylem, ölümleri ikinci kez öldürebilir, yaşayanları ise inkârın karanlığıyla boğabilir. Yusuf Halaçoğlu'nun tehcir anlatısı tam da bu nedenle yalnız metodolojik olarak değil, epistemik ahlâk açısından da çökmüştür. Çünkü onun tarihçiliğinde vicdan yoktur; yalnızca devlet vardır. İnsan sesi yoktur; yalnızca bürokratik yankılar vardır.

Bir tarihçinin vicdanı, önce duymakla başlar. Arşivin soğuk yüzüne bakan herkes görür; ama yalnız vicdanı olan duyar. Belgelerin sessizliğinde duyulmayı bekleyen bir nabız vardır; emirnamelerin kuru dilinin ardında duyulmayı bekleyen bir çığlık vardır; bir kayıp listesinde duyulmayı bekleyen bir anne vardır; bir sevk defterinde duyulmayı bekleyen bir çocuk vardır. Vicdanı olmayan tarihçi, bu fısıltıları duyamaz. Halaçoğlu'nun tarihçiliği bu işitme yetisini tümüyle kaybetmiştir. O belgeyi okur; ama insanı okuyamaz. O devletin dilini çözer; fakat insanın dilini hiç öğrenmemiştir. Bu nedenle onun tarihçiliği, teknik olarak dolu ama ahlâken boştur.

Epistemik ahlâkın ilk kuralı, hakikati devlete değil insana göre tartmaktır. Devlet, her zaman kendi hikâyesini "temiz" yazar; kendi suçunu "tedbir", kendi şiddetini "emniyet", kendi saldırısını "zorunluluk", kendi katliamını "sevk" olarak adlandırır. Bir tarihçi, devletin bu kendini aklama mekanizmasını bilmiyorsa tarihçi değildir; ancak devletin kâtibidir. Tarihçinin vicdanı, devletle insan arasındaki gerilimi gözetmeyi gerektirir. İnsan öldüğünde belge sessizleşir; devlet konuşmaz; ancak vicdan konuşur. Vicdanı olmayan tarihçi işte bu sessizliği kavrayamaz. Halaçoğlu'nun metinlerinde bu yüzden devletin sesi vardır, insanın sesi yoktur. Bu yokluk bir tesadüf değil; bilinçli bir tercihtir. Epistemik ahlâkın en ağır ihlali de budur: devletin tarafını, hakikatin tarafı gibi sunmak.

Tarihçinin vicdanı, yalnızca geçmişte olanı anlamak için değil, bugün olanı anlamak için de zorunludur. Çünkü geçmişle yüzleşmeyen toplumlar, bugünle de yüzleşemez. Geçmiş çarpıtıcı tarihçi, bugünü de çarpıtır. Inkârın dili, yalnız Ermenilerin değil, bugün Kürtlerin, Alevilerin, muhaliflerin, farklı olan herkesin üzerine çöken bir gölgeye dönüşür. Bu nedenle epistemik ahlâk bir akademik tercih değil; toplumsal bir yükümlülüktür. Taraf tutmak değil, hakikati savunmaktır. Tarihçinin vicdanı, bugünün kırılmalı insanlarını koruyan görünmez bir zırh gibidir. Halaçoğlu'nun tarihçiliğinde bu zırh yoktur; aksine zırh, devletin omuzlarına geçirilmiştir.

Epistemik ahlâk, aynı zamanda bir cesaret meselesidir. Tarihçi yalnızca belgeleri değil, iktidarın gölgesini de görmelidir. İktidarın istediğini söyleyen tarihçinin bilgisi yoktur; yalnızca korkusu vardır. Vicdanı korkuya teslim olan tarihçi, hakikatin değil itaatin elçisi olur. Halaçoğlu'nun konumlandığı yer tam da burasıdır: devletin resmî anlatısının koridorlarında korkusuz değil, devletin gölgesiyle korunmuş bir konformizm içinde dolaşmak. Oysa tarihçinin cesareti, devletin değil hakikatin yanında durmayı gerektirir. Tehcir gibi büyük bir felakatin ortasında cesaret, inkâr etmek değil, yüzleşmektir. Yüzleşmeden tarih olmaz; yüzleşmeden adalet olmaz; yüzleşmeden toplum nefes alamaz.

Tarihçinin vicdanı, sadece “ne oldu?” sorusunu değil, “kime ne yapıldı?” sorusunu da içerir. Tarihte eylem kadar özne de önemlidir. Bir devletin aldığı kararı anlatmak, o kararın kimlerin hayatını nasıl paramparça ettiğini anlatmadan eksik kalır. Halaçoğlu'nun metinlerinde özne sürekli devlettir; karar veren, düzenleyen, gönderen, sevk eden hep odur. Ermeni halkı ise bir özne değil; bir “unsur”dur. Unsur, acı çekmez; unsur, çocuk doğurmaz; unsur, yas tutmaz; unsurun evi olmaz, mezarı olmaz, hikâyesi olmaz. Unsur yalnızca yer değiştirilir. Bu dilsel indirgeme, epistemik ahlâkın en açık ihlalidir. Bir halkı kategoriye indiren tarihçi, yalnız hakikate değil insanlığa da ihanet eder.

Epistemik ahlâkın bir başka boyutu da empati yeteneğidir. Empati, tarihçinin duygusal zafiyeti değil; analitik gücüdür. Empati olmadan tarih sadece bürokratik bir kronolojidir. Bir çocuğun, annesini kaybettiği anda hissettiği o karanlık boşluğu düşünmeden tehirci açıklamak mümkün değildir. Empati bir duygusallık değil; bir bilgi biçimidir. Çünkü insan davranışını anlamamanın yolu, insanın yerine bir anlığına da olsa geçebilmektir. Halaçoğlu'nun tarihçiliğinde bu empati yoktur. Bu yokluk, onun anlatılarını kurutan, onları sadece “devlet lojistiği” seviyesinde tutan bir çoraklıktır. Empati yoksa tarih kuru bir hesaplama dönüşür.

Tarihçinin vicdanı aynı zamanda bir yüzleşme yeteneğidir. Bir toplumun kendi geçmişiyile yüzleşmesi için önce tarihçinin yüzleşmesi gerekir. Hepimiz bir milletin hafızasının taşıyıcılarıyız; tarihçi ise bu hafızanın bilinç katmanıdır. Bu nedenle tarihçinin yanlış yapması yalnız kendi hatası değildir; toplumun zihnini de karartır. Tehcir gibi büyük bir yarayı inkâr eden tarihçi, yalnızca geçmişteki acıyı değil, bugünkü adalet arayışını da boğar. Bu boğma sadece bir tarih okuması değildir; bir toplum mühendisliğidir. Inkâr eden tarihçi, toplumun vicdanını da uyuşturur. Böylece toplum, hukuksuzluklara, acılara, haksızlıklara karşı duyarsızlaşır. Tarihçinin vicdanı olmazsa toplumun vicdanı da ölür.

Epistemik ahlâkın en ağır yükümlülüğü hakikate sadakattir. Hakikat eğilip büküldüğünde tarih çürür; tarih çürüdüğünde toplum çürür. Bir tarihçi, devletin çıkarını korumak için hakikati eğemez. Çünkü hakikatin eğildiği her yerde adalet kırılır. Tehcir gibi olaylarda hakikate yaklaşmak kolay değildir; çünkü acı büyüktür, öfke derindir, siyasi baskılar yoğundur. Bu nedenle tarihçinin görevi yalnız belge toplamak değil; o belgelerdeki boşlukları, susturulan alanları, saklanmış gerçekleri görmek ve cesaretle ortaya koymaktır. Halaçoğlu ise hakikati görmek için değil, saklamak için belge seçer. Hakikatin üstünü örten tarihçi, tarihe ihanet eder.

Tarihçinin vicdanı, ahlâkın soyut bir parçası değil; bilimsel bir zorunluluktur. Çünkü insanlık suçları yalnız belgelerle değil, etik bir duyarlılıkla da anlaşılır. Bir milyon insanın sürülmesi bir “asayiş tedbiri” değil; insanlık vicdanını paramparça eden bir felakettir. Bu felaketi “zorunluluk” diye açıklayan tarihçi, yalnız epistemik hatalar değil, ahlâkî suçlar da işler. Tarihçi, insanlık vicdanının bekçisidir. Bu bekçiliği bırakıp devletin propaganda görevlisine dönüşen kişi, artık tarihçi değildir.

Son olarak, epistemik ahlâk yalnız geçmişe karşı değil, geleceğe karşı da bir borçtur. Tehcirin hakikati, çocukların geleceğinin de hakikatidir. Bir halkın acısını inkâr etmek, yalnız geçmişe karartmak değil; geleceği de karartmaktır. Bu nedenle tarihçinin vicdanı bir aydınlanma aracı değildir; bir koruma aracıdır. Geleceği korur, toplumu korur, insanı korur. Halaçoğlu'nun tarihçiliğinde bu koruyuculuk yoktur. O, geçmişe korumak için değil, geçmişe devletin dilediği biçimde yeniden düzenlemek için yazan bir kâtiptir. Vicdanı olmayan kâtip, geleceği zehirler.

Epistemik ahlâkın tarihçiye yüklediği görev açıktır: hakikati saklamak değil, açmak; devleti savunmak değil, insanı savunmak; inkâr etmek değil, yüzleşmek; susturmak değil, duymak. Vicdanı olmayan tarihçi, tarihin ruhunu öldürür. Vicdanı olan tarihçi ise ölümlerin sesini geri getirir.

Ve unutma:
Tarih, belgelerle değil, vicdanla nefes alır.
Vicdan yoksa tarih yoktur.

Tehcirin Ontolojisi: Arakesit Metafiziğiyle¹ Okuma

Tehcir, yalnızca bir tarihsel olay değildir; bir varlık yarılmasıdır. Bir halkın mekândan koparılıp tarihin karanlık koridorlarına sürülmesi, ne sadece coğrafi ne sadece siyasi bir hadisedir; ontolojik bir çöküştür. İnsan, varlığını mekân ile kurar; hafıza ile tamamlar; zaman ile derinleştirir. Tehcir, bu üç boyutu aynı anda parçalayarak insanı varlık ekseninden söker. Bu nedenle tehciri yalnızca “zorunlu göç” veya “nüfus düzenlemesi” gibi bürokratik kavramlarla açıklamak mümkün değildir. Tehcir, insanın yersizleşmesiyle başlayan bir hiçlik ontolojisidir. Yersizleşen yalnız beden değildir; hafıza, isim, ev, mezar, koku, alışkanlık, gündelik ritüel, dil, çocukluk, zaman algısı, toplumsal aidiyet... Hepsi bir arakesitte dağılır. Bu arakesit, Heterobilim Okulu'nun temel kavramlarından biridir: iki varlık hâlinin birbirine çarptığı, hiçbirinin tam olmadığı, her şeyin hem var hem yok olduğu o ontolojik boşluk.

Arakesit metafiziği, tehciri yalnızca olaylar dizisi olarak değil, bir varlık kaybının metafizik yapısı olarak okur. Çünkü tehcir, insanı bir yerden alıp başka bir yere koymak değildir; insanın kendi ontolojik zeminini yok etmektir. Yer, insana yalnız barınak değil, kimlik verir. Mekân, insanın nefes aldığı varlık alanıdır; ev, insanın dünyaya kök saldığı yerdir. Tehcir ise bu kökü keser; kökü kesilen ağaç, başka bir toprağa dikilse bile kendi eski toprağının kokusunu sonsuza kadar taşır. İnsan da böyledir. Tehcir edilen bir topluluk, yeni toprağa tutunsa bile eski toprağın yankısını; evinin duvarına sinmiş kokuyu, çeşmenin sesini, mezar taşlarının gölgesini, dut ağaçlarının altındaki yaz akşamlarını içinde taşır. Bu taşımayı tarihçiler görmez; çünkü onlar belgeye bakarlar. Oysa arakesit metafiziği, insanın varlık kırılmasını okur.

Tehcirin ontolojisi, insanın mekânla kurduğu varlık sözleşmesinin iptal edilmesidir. İnsan, doğduğu yerle bir sözleşme yapar: ben seni koklayacağım, sen de beni taşıyacaksın; ben senin yollarını adımlayacağım, sen bana yön vereceksin; ben senin taşlarına basacağım, sen de beni ben kılacaksın. Tehcir bu sözleşmeyi yırtar. İnsan sözleşmesiz kalır. Bu sözleşmesizlik yalnızca bir göç değildir; varlığın boşluğa düşmesidir. Arakesitte kalmak tam da budur. Kişi ne geldiği yerdedir ne de götürüldüğü yerdedir. Bir tür ontolojik sürgün hâli. Bu sürgün öyle derindir ki ölüm bile bu boşluğu kapatamaz. Tehcirde ölenler gömülmemiştir; sadece kaybolmuştur. Gömülmeyen beden, mekâna bağlanmamış ruh demektir. Bu nedenle tehcir, yalnız yaşayanların değil, ölülerin de yersizleşmesidir.

---

¹ **Arakesit Metafiziği**, varlığın tek bir hatta akmadığını; mekân, zaman, beden, hafıza ve iktidarın çarpıştığı kırılma noktalarında üretildiğini savunan bir düşünme biçimidir. Bu metafizikte hakikat, ne yalnızca olayların kronolojisinde ne de soyut ilkelerin gökyüzündedir; hakikat, kesilen yolların, yarım bırakılan hayatların, askıya alınmış kimliklerin tam ortasında ortaya çıkar. Arakesit, ne bir geçiştir ne bir uzlaşma; bir **kesilme**, bir **yarılma** hâlidir. Tehcir, sürgün, zorunlu göç, inkâr ve hafıza kaybı bu yarılmanın tarihsel tezahürleridir. İnsan bu arakesitte ne tamamen geçmiştedir ne de bütünüyle gelecekte; mekânını kaybetmiş, zamanla bağını yitirmiş, varlığını askıya almış hâldedir. Arakesit metafiziği, bürokratik aklın “sevk”, “iskân”, “tedbir” dediği yerde ontolojik bir yıkımı teşhis eder; insanın yerle, adla, mezarla, dille kurduğu varlık sözleşmesinin iptal edildiğini gösterir. Bu yüzden arakesit, yalnız felsefi bir kavram değil; tarih, etik ve vicdan için bir uyarı alanıdır. Devlet belgeleri bu boşluğu kapatamaz; istatistikler bu yarayı iyileştiremez. Hakikat, ancak bu kesitte durmayı göze alan bir bakışla görünür. **Filozof Kirpi**: “Hakikat çizgide değil; kesilen yerde, kanayan arakesitte ortaya çıkar.”

Arakesit metafiziği, tehirci bir "kesişme" değil, bir "kesilme" olarak okur. Kesişme, iki yolun buluşmasıdır; kesilme ise bir yolun yarıda bırakılması. Tehcir edilen halkların yürüdüğü yollar, kesilmiş tarihin yollarıdır. Bu yüzden tehcir yalnızca bir göç değil; bir tarih kesintisidir. Tarihin kesildiği yerde hafıza da yara alır. Bir halkın tarihini kesmek, o halkın geleceğini de kesmektir. Tehcir edilen Ermenilerin torunlarında bugün hâlâ hissedilen o derin kimlik yararı, işte bu ontolojik kesintinin devamıdır. Bu nedenle tehcirin ontolojisi nesiller arası bir sarsıntıdır.

Tehcir, insana varlık içinde "yabancı" olma hâlini dayatır. Bu yabancılık geçici değildir; kalıcıdır. Arakesit metafiziğinde yabancılık, bir tür ontolojik aradalıktır. Yersizleşen kişi, artık kendi bedenine bile ait değildir. Yurtsuzluk, ruhun içine çöreklenir. Tehcir edilen kişi, kendisini başkasının mekânında misafir gibi hissettiği için kendi varlığının bütünlüğü bozulur. Bu bozulma yalnız psikolojik değil; metafiziktir. Çünkü insanın varlığı mekânda bütünlüştür. Mekân yoksa bütünlük de yoktur. Bütünlüğü olmayan varlık, arakesitte kalır.

Tehcirin ontolojisi, aynı zamanda bir "zaman yırtılması"dır. Tehcir, zamanı hem hızlandırır hem dondurur. Göç yollarında yürüyen kabileler için zaman, bir çöl günü gibi sonsuzdur; acı, açlık, susuzluk zamanın akışını bozar. Aynı anda, bir insanın çocukluğuna, evine, geçmişine dair zaman ise donmuştur; geri dönemeyeceği bir yere sabitlenmiştir. Böylece iki zaman aynı anda yaşanır: yürüyen zaman ve donmuş zaman. İnsan yürür; geçmişini yerinde kalır. Bu ikilik, tehcir edilen insanların varlık yapılarını ikiye böler. Arakesitte yaşamak tam da bu zaman ikiliğidir. İnsan zamanın akışına kapılamaz; çünkü kendi geçmişine gömülüdür. Geleceğe de ilerleyemez; çünkü taşıdığı yara ilerlemeyi engeller.

Arakesit metafiziği, tehcirin aynı anda hem mekânsal hem zamansal bir silme işlemi olduğunu gösterir. Bu silme, yalnız fiziksel varlığı değil, simgesel varlığı da yok eder. Evler boşaltılır, kiliseler yıkılır, mezar taşları sökülür, sokak isimleri değiştirilir, şehirlerin hafızası yeniden yazılır. Bu, yalnız bedenlerin değil, sembollerin de tehcidir. Semboller yok olunca hafıza da yok olur. Hafıza yok olunca kimlik dağılır. Kimlik dağılıncaya toplum yok olur. Tehcir, bir toplumun yalnız bireylerini değil; toplumsal hafızasını da sürgün eder. Arakesit, hafızanın sürgün edildiği yerdir.

Bu ontolojik kopuş, aynı zamanda bir "kimlik boşluğu" yaratır. Kimliğini yerle, hatıralarla, komşuluk ilişkileriyle, geleneklerle, ritüellerle kuran insanlar, tehcir sırasında kimliklerinin bu bileşenlerini kaybeder. Bir kimliğin unsurları yok olduğunda kimlik boşluğa düşer. Bu boşluk doldurulamaz; çünkü kimlik yalnızca yenisiyle değiştirilebilen bir kabuk değildir. Kimlik bir sürekliliktir; süreklilik kesilince ortaya çıkan şey kimliğin kendisi değil, kimliğin yankısıdır. Arakesitte yaşayan insan, kendi kimliğinin yankısıyla yaşamaya mahkûm olur.

Tehcirin ontolojisi, insanın insan olmaktan çıkarıldığı bir sınır durumudur. Sınır durumu, varlığın en kırılgan hâlidir. Tehcir edilen kişi ne bir yurttaştır ne de bir sığınmacı; ne bir misafirdir ne de bir göçmen; ne yaşamıştır ne de ölmüştür. Bir aradalık hâli. Bu ontolojik sınırdaki insan öyle kırılganlaşır ki kendi varlığına tutunamaz hâle gelir. Tehcir edilen insanın yaşadığı ontolojik çöküş, tarih kitaplarının anlattığı lojistik hareketlerin çok ötesindedir. Arakesit metafiziği bu çöküşü duyabilir; çünkü ontoloji yalnız nedenselliği değil, acının varlık düzenini de inceler.

Tehcir, bir "yer değiştirme" değil; bir "yerden silme"dır. Silinen yalnız insanlar değildir; izlerdir. İzler, varlığın estetik boyutudur. İzin silinmesi, varlığın silinmesidir. Bir insanın yaşadığı sokakta yürürken bıraktığı hafif ayak izleri bile, o insanın varlığının bir parçasıdır. Tehcir, bu izleri yok etmeye çalışır. Bir halkın izi silinince o halkın dünyadaki yeri de silinir. Bu, yalnız fiziksel bir yok oluş değildir; metafizik bir yok oluştur. Çünkü insanın dünyadaki varlığı izlerinden ibarettir. İzi olmayanın dünyası yoktur.

Arakesit metafiziği, tehirci bir "boşluk estetiği" olarak da okur. Tehcir edilen insanların ardında bıraktığı boş evler, boş sokaklar, boş kiliseler; yalnız mekânsal boşluk değildir. Bu boşluk, bir yokluğun yankısıdır. Bu yankı, yalnızca mekânda değil, tarihte de duyulur. Tarih boşlukları saklar; boşluklar hakikatin sessiz şahitleridir.

Tehcirin yarattığı boşluk, yalnız bir mahalleyi değil, bir medeniyeti eksiltir. Bir topluluk eksildiğinde dünya eksilir. Eksilen yalnız nüfus değildir; dünyanın ontolojik bütünlüğüdür.

Tehcirin ontolojisini anlamak için bir başka boyut da "bedenin mekânsal parçalanması"dır. İnsan bedeninin coğrafyayla kurduğu ilişki, varlığın en temel boyutlarından biridir. Bu ilişki kesildiğinde beden yalnız fiziksel değil, ontolojik olarak da çöker. Tehcir yollarında yürüyen bedenler, varlık bütünlüğünden kopmuş bedenlerdir. Her adım, varlığın biraz daha dağıldığı bir adımdır. Bu nedenle tehcir edilen beden, yalnızca yorgun değil; yarılmıştır. Bu yarıma, bedenin dünyayla kurduğu bağın kopmasıdır. Dünyayla bağını kaybeden beden, evsizlikle birlikte ruhsuzlaşır. Arakesitte yaşayan beden, kendi mekânını yeniden kuramaz. Bu da tehcirin en kalıcı ontolojik tahribatıdır.

Tehcir aynı zamanda bir "isim kaybı"dır. İsim, varlığın ilk göstergesidir. İsimlerin yok edilmesi, değişmesi, kaybolması; varlık kaybının en güçlü işaretidir. Tehcir edilen insanların çoğunun isimleri arşivlerde yoktur; yalnızca sayıları vardır. Sayıya indirgenen insan, ontolojik olarak eksilmiştir. Sayı, varlığın gölgesidir. İnsan sayıya dönüştüğünde gölgeye dönüşür. Bu da arakesitin en karanlık boşluğudur.

Bu ontolojik tahribat, yalnız bireysel değil; kolektiftir. Tehcir edilen halklar, kolektif varlıklarını da kaybeder. Kolektif varlık, birlikte yaşamakla, birlikte anmakla, birlikte ritüel üretmekle mümkündür. Tehcir bu birlikleri parçalar. Parçalanmış birlikler, kolektif hafızayı da parçalar. Bu nedenle tehcir, bir kolektif varlık intiharıdır. Bu intihar, insanların kendi seçimi değil; devletin zorlamasıyla gerçekleşir. Köklerinden koparılan kolektif varlık, artık bir varlık değil; bir mirastır. Miras, yaşayan bir varlık değildir; hatırlanan bir varlıktır. Tehcir edilen halkların torunları, bir varlığı değil, bir yarayı miras alır. Bu da arakesitin kuşaklar arası yönüdür.

Sonuç olarak, tehcir, yalnız tarihsel değil, ontolojik bir felakettir. Bir halkı mekândan kopararak, kimliğinden soyup, bedenini dağıtarak ve hafızasını silerek onu arakesitte tutan bir varlık yarılmasıdır. Bu nedenle tehcirin yorumlanması yalnızca olayların kronolojisiyle değil; varlığın metafiziğiyle yapılmalıdır.

Çünkü tehcirin asıl yarısı, belgelerde değil; varoluşun derin katmanlarında saklıdır.

Ve arakesit metafiziği bize şunu söyler:

Bir halk yerinden edildiğinde, yalnız o halk değil; dünya da yerinden edilir.

Dilsel Çöküş: Resmî Tarih Türkçesinin Anatomisi

Dil, yalnızca bir ifade aracı değildir; bir hafıza mekânıdır, bir düşünme biçimidir, bir varlık düzenidir. Bir toplumun başına gelen felaketler, acılar, kırılmalar dilde yankı bulmadığı sürece tam anlamıyla anlaşılmaz; çünkü insan önce diliyle hisseder, diliyle düşünür, diliyle yüzleşir. Bu nedenle bir tarih metninin dili, o metnin ahlâkî konumunun ve epistemik duruşunun en keskin göstergesidir. Yusuf Halaçoğlu'nun resmî tarih anlatılarında karşılaştığımız dilsel çöküş, yalnızca estetik bir zayıflık değil; etik, zihinsel ve tarihsel bir çöküştür. Bu çöküşü anlamadan tehcir anlatılarındaki inkârın derinliğini görmek mümkün değildir. Dil burada bir anlatım aracı değil; suçun görünmez kılınması için kullanılan bir perdeye dönüşür. Bu bölüm, işte o perdenin dokusunu sökmek, kelimelerin içindeki karanlık oyunu görünür kılmak için yazılmıştır.

Resmî tarih Türkçesi, duygudan arındırılmış, insanı sistematik biçimde yok eden, bürokratikleşmiş ve ahlâkî yükünü kaybetmiş bir dildir. Bu dilin en karakteristik özelliği, şiddeti normalleştirme kapasitesidir. Bu kapasite üç katmandan oluşur: *edilgenleştirme*, *eufemizm üretme*, *insanı kategorik bir nesneye dönüştürme*. Halaçoğlu'nun metinleri bu üç mekanizmayı kusursuz biçimde işletir.

Birinci mekanizma: Edilgen çatı ile failin silinmesi. Resmî tarih Türkçesi, faileri görünmez kılmak için edilgen fiilleri kullanır. "Ermeniler sevk edilmiştir." Bu cümlede ne emir veren vardır ne süreci yöneten; ne sorumluluk ne niyet. Dil, faili yok ederek şiddeti doğallaştırır. "Bir takım üzücü olaylar yaşanmıştır." Kim yaşatmıştır bu olayları? Kim öldürmüştür? Kim aç bırakmıştır? Kim saldırmıştır? Dil susar. Suskun dil, suçun ortağıdır. Edilgen yapı, devleti sorumluluktan arındırmanın en etkili aracıdır. Faillerin silindiği her cümlede tarih bir adım daha karanlığa gömülür. Bu karanlık yalnızca geçmişe değil, bugüne de çöker. Bugün hâlâ benzer adaletsizliklerin üzerinin aynı teknikle örtülebilmesi, resmî dilin ontolojik etkisinin bir kanıtıdır.

Edilgenlik yalnızca bir gramer tercihi değildir; bir ideolojik konumlanmadır. Edilgen yapı, şiddeti sanki doğal bir süreçmiş gibi gösterir. Oysa şiddet doğal değildir. "Yollarda kayıplar yaşanmıştır." Bu kayıplar nasıl "yaşanır"? Kaybolan bir çanta değil ki, bir insanlar topluluğu. Burada kaybolan insan değildir; dilin vicdanıdır.

İkinci mekanizma: Bürokratik eufemizmler ile şiddetin yumuşatılması. Resmî tarih Türkçesi, şiddeti yumuşatan, maskeleyen, nötralize eden bir kelime dağarcığıyla çalışır. "Sevk ve iskân" en bilinen örnektir. Bu ifade, normal şartlarda bir yerleşim düzenlemesi, bir lojistik faaliyet gibi görünür. Oysa tehcir, insanların varlıklarının dağıtıldığı bir ölüm yürüyüşüdür. "İaşe sorunları" ifadesi, açlıktan ölen binlerce insanın gerçekliğini gizler. Açlık ölümcül bir şiddettir; ama resmî dil bunu "temin güçlüğü"ne indirger. "Asayiş dışı olaylar" ifadesi, tecavüzü, saldırıyı, yağmayı birer küçük kural ihlali gibi sunar.

Bu kelimeler masum değildir; hepsi birer siyasal ve ahlâkî tercihtir. Kelime seçimi, tarihsel şiddetin semantik çerçevesini belirler. Kelime yumuşarsa acı görünmez; acı görünmezse adalet ertelenir; adalet ertelenirse geçmiş çöker. Bu nedenle resmî tarih Türkçesi yalnızca kötü yazılmış bir tarih dili değil; suçun estetikleştirilmesidir. Bu estetik, gerçeği boğmak için kurulmuş bir mimaridir.

18

Üçüncü mekanizma: İnsan yerine kategori kullanmak. Halaçoğlu'nun dilinde "Ermeni halkı" yoktur; "Ermeni unsuru" vardır. Unsur, insanın yerine kullanılan, insanı kimliksizleştiren, varlığını teknik bir kategoriye indirgeyen bir sözcüktür. Unsur, acı çekmez; çünkü insan değildir. Unsur, çocuk kaybetmez; çünkü baba değildir, anne değildir. Unsur ölmez; çünkü insan değil, yönetilmesi gereken bir kütledir.

Bu dilsel indirgeme, teoride masum gibi görünür; pratikte ise öldürücüdür. Bir halkı kategoriye dönüştürdüğünüz anda onu kırılğan bir varlık olarak değil, yönetilmesi gereken bir istatistik olarak algıyorsunuz. Tehcirin dili böyle bir istatistik dilidir. "Şu kadar unsur sevk edildi", "bu kadar unsur isyan etti." Bu cümlelerde insan yoktur, hayat yoktur, gözyaşı yoktur. Dil, insanı yok ederek suçu hafifletir. Bir insanın öldürülmesi trajedidir; bir unsurun yok olması "sorun çözümlüdür."

Bu dilsel yok etme, inkârın temelidir. Çünkü bir halkın acısını anlamak için önce onu insan olarak görmemiz gerekir. İnsan yoksa acı da yoktur. Resmî tarih Türkçesi acıyı öldürerek tarihin etiğini de öldürür.

Resmî tarih dilinin bir başka özelliği, ritimsiz ve cansız oluşudur. Bu ritimsizlik bilinçli bir tercihtir. İnsan hikâyesi ritimle anlatılır; nefesle, duraklamayla, iniş ve çıkışlarla. Bürokrasinin dili ise düz, tek tonlu, ölçüsüzdür. Bu düz ton, duyguyu boğmak için ideolojik bir işlev görür. Ritimsiz dil, acıya kulak tıkayan bir dildir. İnsan sesini susturur, devlet sesini yüceltir. Bu nedenle resmî tarih metinleri insana değil devlete aittir. Bu metinlerde insan yalnız bir gölge, bir nota, bir kırıpıttır. Ritimsiz dil, vicdansız dildir.

Ritim yoksa insanın iç sesi de yoktur. Bu nedenle tehcir gibi devasa bir felaketin mekanik bir dille anlatılması yalnız bir üslup hatası değil; bir vicdan cinayetidir. Kederi dilsizleştirmek, kederin kendisini yok etmektir. Tehcirin dilsel olarak sterilize edilmesi, tarihsel bir şiddet pratiğidir.

Bu dilin bir diğer özelliği, kendini "bilimsellik" kılıfına sokmasıdır. Resmî tarih Türkçesi, bilimselmiş gibi görünen, ancak aslında tamamen ideolojik bir terminoloji üretir. "Arşiv belgelerine göre...", "devlet kayıtları göstermektedir ki...", "resmî evraklar doğrulamaktadır..." Bu ifadeler birer epistemik manipülasyon aracıdır. Bilimsel görünmek için kullanılan bu süslü kılıf, aslında hakikatin üzerini örter.

Bilimsellik iddiası, dilin en vahşi biçimde politize edildiği anlarda ortaya çıkar. Çünkü sözde bilimsel dil, eleştiriyi doğrudan etkisiz kılar. Bu dilde soru sormak saygısızlık, eleştirmek devlete saldırı, alternatif bilgi üretmek "tahrifat" olur. Halaçoğlu'nun tarihçiliği bu kalkanın ardına saklanır. Oysa bilimsel dil, iktidarın dilinden farklıdır. İktidar dili belgenin otoritesine yaslanır; bilimsel dil belgenin niyetine, bağlamına ve sessizliğine bakar. Resmî tarih Türkçesi bu ayrımı yok eder.

Dilsel çöküşün bir başka boyutu da eşitsiz ontolojik dağılımdır. Bu dilde devlet, güçlü bir özne olarak hep vardır. Fiil hep onun içindir: "hükümet karar verdi", "komisyon oluşturdu", "emniyet sağlandı", "talimat gönderildi". Ermeniler ise hep edilgen, hep nesne, hep müdahale edilen bir varlık olarak yer alır: "sevk edildi", "iskân edildi", "tedip edildi", "kontrol altına alındı." Bu özne-nesne dağılımı yalnızca bir dilbilgisi tercihi değil; ahlâkî bir konumlandırma. Devleti fail, Ermenileri edilgen nesne olarak kodlayan bu dil, şiddetin tek taraflı bir güç ilişkisi olduğunu saklamaya çalışır. Dilin bütün yükü, iktidarın meşrulaştırılması için harcanır.

Bu nedenle resmî tarih Türkçesi, ontolojik olarak çarpık bir dildir. Bir tarafın varlığını büyütür, diğer tarafın varlığını siler. Bu silme, yalnız gramerde değil; tarihte gerçekleşir.

Dilsel çöküşün en ölümcül sonucu, hafıza kaybıdır. Dil hafıza taşır. Dil bozulursa hafıza da bozulur. Tehcirin resmî dil ile anlatılması hafızayı sistematik biçimde boşaltır. Dilin içine acı yerleştirilmezse acı görünmez olur. Görünmeyen acı unutulur. Unutulan acı bir daha asla adalet bulamaz.

Halaçoğlu'nun yazdıkları bu nedenle yalnızca kötü tarih değil; kötü hafıza mühendisliğidir. Çünkü bu dil, acıyı görünmez kılarak toplumsal hafızayı iğdiş eder. Dilin sterilizasyonu, geçmişin sterilizasyonudur. Bu da yarının kararması demektir.

Resmî tarih Türkçesi, hakikati anlatmak için değil, hakikati yönetmek için kurulumdur. Bu yönetim, kelimelerin stratejik seçimiyle yapılır. Dilsel çöküş burada en sahici hâlini bulur. Kelime seçimleri yalnızca yanlış değil; bilinçlidir. Kırılmalar, acılar, ölümler, kaybolmalar dilde yer bulamaz. Bu yokluk, inkârın temelidir. Bir yokluk dili ortaya çıkar: anlatılmış hikâyenin değil, eksiltilmiş hakikatin dili. Bu dil, bilgi üretmez; sessizlik üretir.

Sessizlik, inkârın en tehlikeli biçimidir. Yalnızca konuşmamak değil; konuşuyormuş gibi görünerek susmaktır. Resmî tarih Türkçesi tam da böyle bir ikiyüzlülüktür: konuşan ama hiçbir şey söylemeyen bir dil.

Peki çözüm ne? Filozof Kirpi'nin sunduğu dil perspektifi nedir? Kirpi bilir ki dil, yalnız anlatım değil; adalet aracıdır. Kelime seçimi etiğin ta kendisidir. Bu nedenle Kirpice yazılan bir tarih dilinin üç temel ilkesine ihtiyaç vardır:

— **İnsanı kategoriye indirmemek.**

— "Unsur" değil insan. "Nüfus" değil hayat. "Sevk" değil sürgün. Kelimenin omurgası insan olmalı.

— **Faili görünür kılmak.**

Edilgen çatı, şiddetin panosudur. Fail gerekir, çünkü adalet faille başlar.

Acıyı görünür kılmak.

Acısız tarih olmaz. Tarih acının içinden geçer. Acıyı yok eden dil, hakikati yok eder.

Resmî tarih Türkçesinin çöküşü, dilin çürümesidir. Dil çürürse düşünce çürür; düşünce çürürse hafıza çürür; hafıza çürürse toplum çürür.

Bu nedenle dil, yalnız tarihçinin değil; vicdanın işidir.

Ve unutulmasın:

Bir halkı önce dilden sürersiniz.

Dilden sürülen halk, tarihten de sürülür.

İntihal, Etik ve Akademik Çürüme

Bir akademisyenin kalitesini, unvanlar değil; dilinin berraklığı, yönteminin hakkaniyeti ve hakikate karşı duyduğu sorumluluk belirler. Akademi, yalnızca bilgi üretme mekânı değildir; bir ahlâk düzenidir, bir vicdan terbiyesidir. Bilgi, güven üzerine kurulur; güven ise ancak etik bir titizlikle sürdürülebilir. Bu yüzden tarihçilikte yapılan her etik ihlal, yalnızca akademik bir hata değil; hafızaya karşı işlenmiş bir suçtur. Yusuf Halaçoğlu'nun tarihçiliği, tam da bu üçlü zeminde intihal, etik zafiyet ve akademik çürüme neredeyse laboratuvar düzeyinde incelenebilecek kadar bariz örneklerle doludur. Onun tarihçilik pratiği, bilimsel bir üretimden çok, resmî ideolojinin noteri gibi çalışan bir kopyalama mekanizmasına dönüşmüştür. Bu bölüm, bu çürümeyi yalnızca teşhis etmek için değil; bu çürümenin tarihe, topluma ve hakikate ne yaptığına ışık tutmak için yazılmıştır.

İntihal, akademinin kanseridir. İntihal yalnızca bir cümlenin çalınması değildir; başkasının emeğini, düşüncesini, kavramsallaştırmasını kendi malı gibi göstermekle kalmaz; bilginin kutsallığını kirletir. Çünkü bilgi güven üzerine kurulur. Güven kırıldığında bilgi ölür. Akademik dünyada intihal bir tür episteme cinayetidir. Halaçoğlu'nun çalışmalarında ise intihal iddiaları, münferit örnekler değil; sistematik bir örüntüdür.

Farklı araştırmacıların söylediklerini kaynak göstermeden kendi argümanı gibi kullanmak; ikincil kaynaklardan alınan bilgileri birincil kaynak gibi sunmak; hatta bazen doğrudan cümleleri, paragraf yapısını, anlatım ritmini kopyalamak... Bunlar akademik dikkatsizlik değil; bir disiplin çöküşüdür. Üstelik Halaçoğlu'nun eserlerindeki intihal izleri yalnız biçimsel değil; metodolojik düzeydedir. Çünkü o, devletin resmî arşiv belgelerinden yaptığı alıntıları bile özgün bir okumaya tabi tutmaz; diğer inkârcı tarihçilerin yıllardır tekrar ettiği kalıpları yeniden paketleyip metinlerine yerleştirir. Bu, bilginin değil, ideolojinin buharlaştırılmış versiyonudur.

Bir akademisyen başkasının cümlesini çalmadan önce kendi zihninin cümlesini kurmayı öğrenmelidir. Halaçoğlu'nun dili ise kendisine ait değildir; bürokrasinin ezber cümlelerinden, devletin ürettiği kalıplardan,

milliyetçi söylemin tekrar eden şablonlarından oluşur. İntihal, burada yalnızca teknik bir hırsızlık değil; zihinsel bir yoksunluğun itirafıdır. Kendi düşüncesi olmayanın, başkasının düşüncesini çalması şaşırtıcı değildir. Çünkü akademi yalnız bilgi değil, düşünce üretir; düşüncesi olmayan akademisyen, yalnızca dil üretir. Halaçoğlu'nun metinleri bu dilsel boşluğu, devlet jargonunun kalıplarıyla doldurmaya çalışan zayıf bir taklittir.

Etik, akademinin omurgasıdır. Akademik etik yalnızca intihal yapmamak değildir; hakikate sadakat, veriye dürüstlük, çarpıtmadan kaçınma, saklamadan yazma, seçmeci okumadan uzak durma, belgenin sessizliğini anlamak, karşı kaynağı manipüle etmemek... Bunlar tarihçinin etik yükümlülükleridir. Bu yükümlülüklerin herhangi biri kırıldığında, tarihçilik kâtipliğe dönüşür.

Halaçoğlu'nun çalışmalarındaki en ağır etik ihlallerden biri veriyi seçmeci biçimde kullanmasıdır. Resmî arşivde devlet lehine olan belgeler, emirnameler, raporlar, tedbir talimatları öne çıkarılır; devlet aleyhine olan belgeler, ölüm oranlarını açık eden kayıtlar, tehcirin fiilî sonuçlarını gösteren sahra raporları, yağma ve saldırıları doğrulayan iç yazışmalar ya hiç kullanılmaz ya da "istisna" kategorisine atılarak etkisizleştirilir.

Tarihçilikte en büyük etik ihlallerden biri, kanıtları siyasal bir amaca hizmet edecek şekilde düzenlemektir. Halaçoğlu'nun metinlerinde bu durumu defalarca görürüz:

- Belgelerin bağlamı gizlenir.
- Belgelerin tarihsel niyeti sorgulanmaz.
- Belgelerdeki tutarsızlıklar örtülür.
- Arşivdeki sessizlikler "delil yokluğu" diye sunulur.
- Öldürülenlerin, ölenlerin, kaybolanların rakamları küçültülür.
- Planlı şiddeti gösteren belgeler, "az sayıdaki suistimal" gibi retoriklerle etkisizleştirilir.

Bu yalnız metodolojik değil, etik bir suçtur. Çünkü tarihçinin görevi devleti aklamak değil; hakikati açmaktır. Devlet aklanmak ister; tarihçi bilmek ister. Halaçoğlu'nun tarihi, devleti bilinmezlikten kurtarmak için değil; devleti kusursuz göstermek için yazılmış bir propaganda metnidir. Etik çürümenin en bariz işareti budur.

Akademik çürüme, bireysel bir mesele değil; yapısal bir çöküştür. Bir akademisyenin unvanı, etik davranışının garantisi değildir. Unvan yalnızca bir kapıdır; içeri dolduran ise düşüncedir. Akademik çürüme, yalnız intihal ve etik ihlallerle başlamaz; düşüncenin hantallaşmasıyla, zihnin tembelleşmesiyle ve bilginin siyasallaşmasıyla derinleşir. Halaçoğlu'nun tarihçiliği bu çürümenin tüm belirtilerini taşır:

Düşünce üretmek yerine devletin ezberini tekrar etmek. Halaçoğlu'nun metinleri yeni bir tez, yeni bir kavramsal çerçeve, yeni bir yöntem sunmaz. Onun yaptığı şey, devlet arşivinin jargonunu yeniden düzenlemekten ibarettir. Bu da akademik üretim değil; devlet söylemini bilim kılıfına sokma girişimidir.

Soru sormamak. Bilim soru sorar. İnkârcı tarihçi ise cevap verir. Soruların yokluğu, akademik çürümenin en belirgin göstergesidir. Tehcir konusundaki temel sorular —neden, nasıl, kim, ne zaman, hangi koşullarda, hangi sonuçlarla— Halaçoğlu'nun metinlerinde yoktur. Bu yokluk sistematik bir kaçıştır.

Karşı kaynakları sistematik biçimde dışlamak. Bilimsel etik gereği, karşı kaynaklar kullanılır; farklı perspektifler değerlendirilir. Ancak Halaçoğlu, yabancı konsolos raporlarını, misyoner belgelerini, Ermeni kaynaklarını, bağımsız gözlemcilerin tanıklıklarını tarih dışı ilan eder. Bu, yalnız bilimsel değil; ahlâkî bir çöküştür. Çünkü hakikati tek kaynağa indirgemek, hakikati boğmaktır.

Dilin yoksullaşması ve düşüncenin daralması. Bir akademisyenin dili daraldıkça düşüncesi de daralır. Halaçoğlu'nun dili, devletin memur dilinden ibarettir. Tekrarlayıcı, ritimsiz, mekanik, duygusuz bir dil... Bu dil, düşüncenin çöktüğünün işaretidir.

Akademik iktidara yaslanmak. Bilimsel çürümenin en tehlikeli biçimi, bilgi üretmek yerine unvan ve iktidara yaslanmaktır. Ünvan güç verdiğinde, güç hakikatin yerine geçtiğinde akademi ölür. Halaçoğlu'nun metinleri ünvanın ardına saklanarak yazılır; bu, etik değil, politik bir konumlanmadır.

İntihalin ve etik ihlalin tarihsel sonuçları vardır.

Tehcir gibi bir insanlık felaketini inkâr eden tarihçilik, yalnız akademik olarak yanlış değildir; toplumsal olarak yıkıcıdır. İntihal, etik ihlal ve akademik çürüme bir araya geldiğinde ortaya çıkan sonuç şudur:

- Hakikat çarpıtılır.
- Kurbanın sesi silinir.
- Fail aklanır.
- Toplum yüzleşemez.
- Adalet gecikir.
- Gelecek karanlık kalır.

Bu nedenle inkârcı tarihçilik, yalnız geçmişe değil; bugüne ve yarına da zarar verir. Etik çürümenin bedelini sadece ölümler değil; yaşayanlar da öder. Kolektif hafıza manipüle edilince toplum kendi yarasıyla yüzleşemez. Bu yüzleşememe hâli, hem demokrasiye hem insaniyete zarar verir. Akademik çürüme, toplumsal çürümenin öncüsüdür.

22

Filozof Kirpi'nin Epistemik Eleştirisi:

Heterobilim Okulu'nun epistemik çerçevesinde intihal ve etik ihlaller yalnız bilgi suçları değil; varlık suçlarıdır. Çünkü tarih, yalnız olayların değil; insanların varlıklarının anlatısıdır. Bu nedenle akademik çürüme, insanın varlık alanına karşı işlenmiş bir ihlaldir. Çalınan cümle yalnızca akademik bir paragraf değildir; çalınan hakikat, çalınan acı, çalınan vicdandır. Bu bağlamda Halaçoğlu'nun tarihçiliği, yalnız metodolojik olarak değil; ontolojik olarak da kusurludur. Çünkü hakikati çarpıtıcı tarihçi, insanın varlık alanını da çarpıtmış olur.

Kirpi'nin epistemik eleştirisi şunu öne çıkarır:

- Hakikat, kopyalanamaz.
- Vicdan, çarpıtılamaz.
- Acı, küçültülemez.
- İnsan, kategorileştirilemez.
- Yüzleşme, ertelenemez.

Tarihçi, bunları bilmek zorundadır. Bilmiyorsa tarihçi değil; kâtip, propagandacı ya da ideolojik bir montaj ustasıdır.

Sonuç: Akademik çürüme, tarihsel hakikate karşı işlenmiş bir ihanetin adıdır. İntihal, etik ihlal ve metodolojik sahtekârlık bir araya geldiğinde ortaya çıkan şey akademik bir metin değil; hakikatin karikatürüdür. Halaçoğlu'nun tarihçiliği tam olarak budur: hakikatin grotesk bir karikatürü. Dil yoksullaşmış, düşünce çökmüş, vicdan kaybolmuş, etik yok olmuş, yöntem buharlaşmıştır. Ardında kalan şey ise devleti aklamak için kurulmuş bir gölge tiyatrosudur.

Fakat gölgeler gerçek değildir.
Hakikat, er ya da geç ışığı bulur.
Işık varsa, gölge düşer.
Ve gölge düştüğünde çürüme görünür.

İntihalin, etik ihlalin ve akademik yozlaşmanın açığa çıkması, yalnız bir kişiyi değil; bir zihniyeti çökertir.

Bu nedenle Filozof Kirpi'nin hükmü kesindir:

Hakikati çarpıtan akademisyen, yalnız akademiye değil; tarihin kendisine ihanet eder.

Milliyetçi Mitosun Psikopolitiği

Bir toplumun kendine anlattığı hikâyeler, o toplumun bilinçaltını kurar. Hikâyeler, yalnız geçmişi değil geleceği de biçimlendirir; toplumsal hafızayı, kolektif duyguyu, siyasal tahayyülü, ahlâkî reflexleri belirler. Bazı hikâyeler yarayı iyileştirir, bazıları yarayı açar; bazıları toplumu özgürleştirir, bazıları zincire vurur. Milliyetçilik de böyle bir hikâyedir. Fakat bu hikâyeye, bir milletin kendine güvenini pekiştiren bir aidiyet masalından ibaret değildir; aynı zamanda korkular, tehdit fantezileri, kurucu düşman imgeleri, kahramanlık illüzyonları, şanlı zafer tablosu içinde saklanmış travmalarla örülmüş bir psikopolitik yapıdır. İnkâr, dezenformasyon, mağduriyet kurguları ve "biz"i ebedî masum kılan sahte üstünlük duygusu... Mitos, bir kimlik üretir ama bu kimlik çoğu zaman hakikatin üzerine inşa edilmez; hakikatin yerine geçer.

Yusuf Halaçoğlu'nun tarih anlatısının arkasındaki görünmez motor tam da bu milliyetçi mitostur. Tehcirin inkârı yalnız akademik zayıflık değil; milliyetçi bilinçaltının, tarihsel travmaların ve siyasal korkuların ürettiği bir kurgunun zorunlu sonucudur. Bu nedenle onun anlatısını anlamak için, milliyetçiliğin psikopolitik yapısını çözmek gerekir. Bu bölüm, o çözümü yapmak için yazılmıştır.

23

Mitosun kökeni: Kendini masum kılmak için düşman icat etmek

Milliyetçilik, modern devletin büyüme ağrıları sırasında ortaya çıkmış bir ruh hâlidir. Bu ruh hâli yalnız aidiyet yaratmaz; güvensizlik de yaratır. Kendisini tarih sahnesinde bir anda "gecikmiş modern millet" olarak bulan Osmanlı-Türk milliyetçiliği, bir yandan Batı'nın ilerlemişliğine yetişememenin tedirginliğiyle kıvrılmış, öte yandan kendi çöküşünün suçunu iç düşmanlara yükleyerek bir tür ontolojik savunma mekanizması geliştirmiştir. Bu mekanizma üç sütun üzerinde yükselir:

— *Biz masumuz.*

— *Düşman hain ve saldırgandır.*

— *Devlet kutsaldır ve yanılmaz.*

Bu üçlü yapı, milliyetçi mitosun psikolojik omurgasıdır. Çünkü suçluluk duygusunu dışarıya yansıtmak, insanın en ilkel savunma refleksidir. Toplumlar da bireyler gibi çalışır: kendi kusuruyla yüzleşmek ağır gelir; o kusuru başkasına yansıtmak ise hem daha kolay hem de daha güvenlidir.

Ermeni tehcirinin inkârı tam da bu nedenle bir psikopolitik zorunluluktur:

Eğer Ermeniler kurban ise, biz ne oluruz?

Eğer tehcir bir felaket ise, devlet ne olur?

Eğer devlet suçluysa, milliyetçi kimlik neye dayanır?

Mitos bu soruların sorulmasını engellemek için vardır.

Düşman imgeleri: Ermeni figürünün psikolojik inşası

Milliyetçi zihniyet, kendi bekasını devam ettirebilmek için sürekli bir "iç düşman" figürüne ihtiyaç duyar. Bu figür, bir tehdidi temsil etmekle kalmaz; aynı zamanda milletin birliğini pekiştiren bir yapıştırıcı görevi görür. Ermeni figürü, milliyetçi söylemde şu dört psikolojik fonksiyonu yerine getirir:

- *Suçlu üstlenir*: Devletin hataları Ermenilere yüklenir.
- *Tehlikeyi temsil eder*: Halkın korkularını somutlaştırır.
- *Bilinçaltını rahatlatır*: Toplumun suçluluk duygusunu örter.
- *Kimliği pekiştirir*: "Biz"i tanımlamak için "onlar" gereklidir.

Bu nedenle resmî anlatıda Ermeni, bir insan olarak değil; sürekli "tehdit" olarak resmedilir. Bu tehdit, milliyetçi mitosun devamını sağlar. Halaçoğlu'nun dilinde Ermenilerin sürekli "unsur", "tehdit", "işbirlikçi", "isyancı" gibi kategorilere sıkıştırılması, işte bu psikopolitik yapının tam merkezindedir. İnsan yoktur; yalnızca ideolojik bir figür vardır.

Figürleştirilen her topluluk, önce insanlıktan, sonra tarihten silinir. Bu silme işlemine dil hizmet eder; dili yöneten ise mitostur.

Kahramanlık illüzyonu: Devletin mutlak masumluğu

Milliyetçi mitos, devleti hem baba hem kahraman hem kurtarıcı olarak konumlandırır. Devlet hata yapmaz, devlet kötü olamaz, devlet zorunda kalmıştır... Bu söylem, tehcir gibi kitlesel şiddet eylemlerinin bile "mecburi tedbir", "güvenlik önlemi", "sevki ve iskân politikası" gibi eufemizmlerle aklanmasına yol açar.

Bu, yalnızca politik bir manipülasyon değil; psikolojik bir ihtiyaçtır. Çünkü devletin suçlu olması, milliyetçi bilinç için dayanılmaz bir sarsıntıdır. Bu sarsıntıdan kaçınmanın tek yolu, gerçekliği ters yüz etmektir:

- Kurban suçlu ilan edilir.
- Fail masum gösterilir.
- Şiddet doğal bir olay gibi sunulur.
- Emirler "zorunluluk" kılıfına sokulur.

İşte bu illüzyon, Halaçoğlu'nun metinlerinde sistematik bir biçimde tekrarlanır.

Mağduriyet psikopolitiği: "Bizi yok etmek istediler!" anlatısı

Milliyetçi mitosun en güçlü yakıtı mağduriyettir. Mağduriyet, bir toplumu hem birleştirir hem de saldırganlaştırır. Osmanlı-Türk milliyetçiliği, Balkan bozgunlarından, imparatorluğun çöküşünden, büyük toprak kayıplarından, dış güç baskısından beslenen bir mağduriyet imgesi yaratmıştır.

Bu mağduriyet mitosuna, psikolojik olarak şu işleve sahiptir:

- *Suçluluğu bastırır*: "Onlar bizi öldürdü, biz kendimizi koruduk."
- *Şiddeti meşrulaştırır*: "Ölmek için öldürdük."
- *İnkârı zorunlu kılar*: "Biz kurbansak, katil olamayız."

Mağduriyetle saldırganlık arasındaki bu çarpık ilişki, milliyetçiliğin en derin paradoksudur. Halaçoğlu'nun anlatısı bu paradoksu aynen tekrarlar: tehcir edileni suçlu, tehciri yapanı ise mağdur olarak resmeder.

Bu, yalnız akademik bir yanlıştır değil; psikolojik bir savunma mekanizmasıdır.

Milliyetçi mitosta hafızanın mühendisliği

Mitos, hafıza üretir. Fakat bu hafıza sahici değildir; seçmeci, tasarlanmış ve ideolojiktir. Milliyetçi hafıza:

- unutulması gereken olayları unutturur,
- hatırlanması gereken olayları abartır,
- bazı acıları görünür kılar,
- bazı acıları karanlığa gömer.

Ermeni tehcirinin resmî anlatılarda sürekli "zorunlu sevk", "geçici tedbir", "karşılıklı çatışma", "kaçınılmaz sonuç" gibi ifadelerle sterilize edilmesi, bu hafıza mühendisliğinin ürünüdür. Milliyetçi hafıza, acıyı inkâr eder; çünkü acı yüzleşmeyi gerektirir. Yüzleşme ise mitosun çöküşüdür.

Bu nedenle milliyetçi psikopolitik düzen, inkâr üzerine kuruludur.

Psikopolitik kalkan: Utançtan kaçış

Bir toplumun utançla yüzleşmesi, en zor kolektif eylemdir. Utanç, insanın kendisiyle hesaplaşmasını gerektirir; savunmalarını bırakmasını, çıplak gerçeğin karşısına geçmesini ister. Milliyetçi bilinç, utancı kaldıramaz. Bu nedenle:

- utanç inkâr edilir,
- inkâr ideolojiye dönüşür,
- ideoloji devlet politikası olur,
- devlet politikası akademiye sızar,
- akademi inkârı meşrulaştırır,
- mitos kendini yeniden üretir.

Yusuf Halaçoğlu'nun tarih yazımı tam da bu zincirin son halkasıdır. O, devletin inkâr politikasını akademik dilin içine bükür. Bu bükme yalnızca metodolojik değil; psikolojik bir konfor sağlar:

Eğer tehcir yoksa, suç da yoktur.

Suç yoksa, utanç da yoktur.

Utanç yoksa, yüzleşmeye gerek yoktur.

Bu, bir toplumun kendinden kaçışıdır.

Milliyetçi Mitosun Duygusal Kimyası: Korku, Öfke ve Üstünlük

Milliyetçi mitos üç temel duyguyla çalışır:

Korku: "İçimizdeki düşman bizi yok edecek."

Öfke: "Bize ihanet ettiler, cezasını çektiler."

Üstünlük: "Biz adaletliyiz, masumuz, asla haksız olmayız."

Bu üç duygu, inkârı besleyen bir psikopolitik döngü yaratır. Halaçoğlu'nun söyleminde Ermenilerin sürekli "potansiyel tehdit" olarak sunulması korkunun; "isyan eden unsur" olarak gösterilmesi öfkenin; "devlet haklıydı" söylemi ise üstünlük duygusunun tezahürüdür.

Korku, öfke ve üstünlük birleştiğinde akıl susar.

Akıl sustuğunda tarih çürür.

Milliyetçi mitosun toplumsal sonucu: Vicdan kaybı

Bir mitosun en tehlikeli etkisi, toplumsal vicdanı köreltmesidir.

Milliyetçi psikopolitik yapı:

- acıya karşı duyarsızlaştırır,
- kurbanı düşmanlaştırır,
- failin sorumluluğunu hafifletir,
- empatiyi yok eder,
- adalet arayışını sekteye uğratar.

Bu nedenle tehcir gibi bir insanlık felaketini "sevki", "emniyet tedbiri", "zorunlu uygulama" gibi ifadelerle anlatmak, yalnız yanlış bir tarih değil; vicdanın çöküşüdür.

Vicdan çökünce toplum çürür.

Filozof Kirpi'nin psikopolitik eleştirisi: Mitosu parçalamak

Heterobilim Okulu'nun perspektifinde milliyetçi mitos, düşüncenin en büyük düşmanıdır. Çünkü mitos düşman üretir; biz ise hakikati ararız. Mitos acıyı gizler; biz acıyı açığa çıkarırız. Mitos kurbanı susturur; biz sözcüğü geri veririz. Mitos faili aklar; biz failin maskesini çıkarırız.

Filozof Kirpi'nin hükmü açıktır:

- Milliyetçi mitos, hakikatin değil korkunun ürünüdür.
- Korkunun ürettiği tarih, tarih değildir.
- Tarih, yüzleşmenin adıdır.
- Yüzleşmeyen toplum özgür değildir.

Yusuf Halaçoğlu'nun tarihçiliği bu nedenle yalnız akademik bir sorun değil; psikopolitik bir patolojidir. Mitosun içinden konuşur, mitosun dilini çoğaltır, mitosun korkularını tekrar eder.

Öyleyse Kirpi son sözü şöyle koyar:

**"Mitos kırmadan tarih kurulmaz.
Mitos kırıldığında hakikat görünür.
Hakikat görüldüğünde toplum nefes alır.
Ve nefes, milliyetçi karanlığı dağıtır."**

Hafızanın Kapanış Mührü

Bütün bir metin boyunca içinden yürüdüğümüz yolların sonunda, şimdi hafızanın kapısına yeniden geliyoruz. Açarken duyduğumuz o gıcırta, kapanırken artık bir uğultuya dönüşmüş durumda; çünkü kapı aynı kapı değil, biz de aynı biz değiliz. Hafıza, bir eşiktir. O eşige girildiğinde insan yalnız başkalarının acısını değil, kendi gölgesini de görür. Kapanış mührü işte bu yüzden bir son cümle değil; bir dönüşümün sessiz işaretidir.

Hafızanın açılışında yüksekte asılı duran o sisli soru hâlâ geçerlidir: İnsan neyi ne kadar unutabilir? Unutmak bir korunma refleksi midir, yoksa bir körleşme biçimi mi? Tehcirin unutulmuşu, toplumun kendi yarasıyla yüzleşmemesinin bahanesi midir, yoksa yüzleşmeyi reddetmenin politik mecburiyeti mi? Kapanış mührü bu soruları cevaplamak için değil; bu soruların ağırlığını kabul etmek için konulur.

Hafıza, bir kilit gibi kapanır; fakat kapandığında dahi içeride olan biten kaybolmaz. Hafıza unutmaz; yalnızca saklar. Sakladığı şey de belgelerin kuru satırlarında değil, insanın içinde titreşen o kırılğan seste barınır. Kapanış mührü, bu saklı sesi kaybetmemek içindir. Çünkü unutulmuş her acı, bir gün yeniden karanlık bir biçimde geri döner. Bu yüzden unutmamak, bir tarihsellik değil; bir insanlık borcudur.

Tehcirle ilgili bütün bu metinler, kavramlar, analizler bir yana; işin merkezinde duran şey hâlâ tek bir sorudur: Bir halkın acısı, bir başka halkın hafızasına nasıl kazınır? Bu kazıma işlemi korkuyla değil; cesaretle yapılır. Cesaret, başkasının acısına eğilmektir; başkasının acısında kendini de görmeyi bilmekten geçer. Kapanış mührü, bu eğilişin sembolüdür. Bir merhamet jesti değildir bu; bir yüzleşme kararlılığıdır.

Kapanış, aynı zamanda bir sessizliktir. Fakat bu sessizlik, inkârcı sessizlikten farklıdır. Bu sessizlik, şeylerin adını söyledikten sonra gelen o ağır duraksamadır. Bu durağanlık, gerçeğin kendine yer açtığı andır. Hakikat, çoğu zaman fırtına gibi değil, sessizlik gibi gelir. Sessizlik olmadan hafıza kendine yer bulamaz; hafıza kendine yer bulmadan da yüzleşme doğmaz.

Bu kapanış mührü, devletin, ideolojinin, mitosun değil; insanın mührüdür. İnsanın acı karşısında eğilme, anlama, sorumluluk alma ve vicdanla konuşma kapasitesinin mührüdür. Bu nedenle bu son bölüm, bir hesaplaşma değil; bir teslimiyet değildir. Aksine, bir tanıklıktır. Tanıklık, tarihin en eski adalet biçimidir. Sesini kaybetmiş olanın yerine konuşmak değil; onun sesini duyduğunu kabul etmektir.

27

Kapanış mührü, aynı zamanda bir güvence verir: Hakikat bir kez açığa çıktıysa, artık tamamen gömülemez. Belgeler yakılabilir, arşivler manipüle edilebilir, resmî tarih yeniden yazılabilir; fakat hafızada açılmış olan o yarık kolay kolay kapanmaz. Bu metnin amacı da o yarığı göstermek, gösterirken de toplumun yıllarca sakladığı karanlığı görünür kılmaktır. Çünkü görünür olan ancak iyileşebilir.

Tehcirin yarası yalnız Ermenilerin değil; Türklerin de yarasıdır. Çünkü yarayı açan da, yaraya tanık olan da, yarayı inkâr eden de bu toprakların insanlarıdır. Bu nedenle kapanış mührü bir halka değil; iki halka içindir. Hem acıyı yaşayanlara hem de acıyla yüzleşmesi gerekenlere. Bu yüzleşme gerçekleşmeden ne tarih kendi yerine oturur, ne toplum kendi vicdanına kavuşur.

Filozof Kirpi'nin diliyle söylemek gerekirse: Hafıza, hatırlayanın değil, hatırlamayı göze alanın hakkıdır. Bu yüzden kapanış mührü asla bir bitiş değildir; bir başlangıca açılan başka bir kapıdır. Bu kapıdan geçmek, geçmişin gölgesini taşımak değildir; o gölgenin kaynağını anlamaktır.

Kapanış mührü, ağır bir sorumluluğu üstlenir: Hiçbir acının bir daha bu kadar kolay saklanmaması ve hiçbir insanlık suçunun tekrar aynı karanlığa terk edilmemesi için. Bu metin boyunca kazıdığımız şey, yalnız tarihin içindeki bir felaket değildi; aynı zamanda toplumun kendi yüzüne tuttuğu o titreşen aynayı.

Ve şimdi kapı kapanır.
Ama hafıza kapanmaz.
Kapanış mührü vurulur.
Ama yara saklanmaz.

Bu mührün tek amacı vardır:
Hakikati, bir daha hiçbir iktidarın karanlığına emanet etmemek.

BİBLİYOGRAFYA

GENEL KURAMSAL KAYNAKLAR

— *The Invention of Tradition (Geleneğin İcadı)*, — Eric Hobsbawm & Terence Ranger, 1983, Cambridge University Press, Cambridge.

Ulus-devletlerin hafıza mühendisliğini, ritüellerin nasıl icat edildiğini ve tarihin politik amaçlarla nasıl yeniden kurulduğunu gösterir; Heterobilim Okulu'nun "kurumsal hafıza tasarımı" ve devlet söyleminin inşası tartışmaları için temel bir eksen kurar.

— *Silencing the Past (Geçmiş Susturmak)*, — Michel-Rolph Trouillot, 1995, Beacon Press, Boston. Tarihyazımında sessizlik, yokluk, görmezden gelme ve iktidar mekanizmalarının belge üretimini nasıl biçimlendirdiğini inceler; Halaçoğlu'nun yöntemindeki "sessizlik manipülasyonu"nu anlamak için kritik bir anahtar işlevi görür.

— *Nation and Narration (Ulus ve Anlatı)*, — Homi K. Bhabha, 1990, Routledge, London. Ulusun bir anlatı performansı olarak nasıl üretildiğini çözümleyerek milliyetçi söylemin epistemik stratejilerini açığa çıkarır; metindeki milliyetçi mitos çözümlemesine güçlü kuramsal bir arka plan sağlar.

— *The Archaeology of Knowledge (Bilginin Arkeolojisi)*, — Michel Foucault, 1969, Gallimard, Paris. Arşiv, söylem, iktidar ve bilgi ilişkisini kavramsallaştırır; Halaçoğlu'nun "arşiv tilkiliği" dediğimiz yöntemsizliğini anlamak için ontolojik bir harita çıkarır; Heterobilim Okulu'nun arakesit metafiziğini besler.

— *History and Memory (Tarih ve Hafıza)*, — Jacques Le Goff, 1988, Columbia University Press, New York. Toplumsal hafıza inşasını, unutma politikalarını ve tarihin siyasal işlevlerini analiz eder; "hafızanın kapanış mührü" bölümünün kuramsal temelini güçlendirir.

SOYKIRIM, TEHCİR VE KARŞILAŞTIRMALI ŞİDDET ÇALIŞMALARI

— *The Origins of Genocide (Soykırımın Kökenleri)*, — Leo Kuper, 1981, Yale University Press, New Haven. Etnik şiddetin toplumsal ve siyasal mekanizmalarını karşılaştırmalı çerçevede analiz eder; metindeki "karşılaştırmalı tarih yokluğu" eleştirisinin bilimsel temelini oluşturur.

— *A Problem from Hell (Cehennemden Bir Sorun)*, — Samantha Power, 2002, Basic Books, New York. Devletlerin inkâr stratejilerini ve uluslararası toplumun sessizliğini anlatır; Halaçoğlu'nun inkârcı söyleminin küresel örnekleriyle kıyaslanmasını mümkün kılar.

— *The Great Game of Genocide*, — Donald Bloxham, 2005, Oxford University Press, Oxford. Ermeni soykırımını uluslararası ilişkiler bağlamında inceler; Halaçoğlu'nun devlet merkezli anlatısını çözen güçlü karşı argümanlar sunar.

— *Black Sea: The Birthplace of Civilisation and Barbarism (Karadeniz: Uygarlığın ve Barbarlığın Doğuşu)*, — Neal Ascherson, 1995, Vintage, London. Bölgesel tarihin çokkatmanlı yapısını göstererek Halaçoğlu'nun indirgemeci coğrafya okumasını boşa çıkarır; karşılaştırmalı tarih için zengin bir perspektif açar.

FELSEFE / SOSYAL TEORİ

— *Totality and Infinity (Sonsuzluk ve Başka)*, — Emmanuel Levinas, 1961, Duquesne University Press, Pittsburgh.

Ötekiliğin etik boyutunu kurar; milliyetçi söylemin insanı nasıl silikleştirdiğini anlamak için ontolojik bir derinlik sağlar; Heterobilim Okulu'nun etik metabolizma yaklaşımıyla rezonans kurar.

— *Dialectic of Enlightenment (Aydınlanmanın Diyalektiği)*, — Max Horkheimer & Theodor Adorno, 1944, Stanford University Press, Palo Alto.

Aklın araçsallaşmasını ve modern iktidarın bilgi üretimini nasıl manipüle ettiğini tartışır; Halaçoğlu'nun bürokratik dilinin "araçsal akıl" karakterini anlamada merkezi bir referanstır.

— *Genealogy of Morals (Ahlakın Soykütüğü Üzerine)*, — Friedrich Nietzsche, 1887, C. G. Naumann Verlag, Leipzig.

Ahlaki söylemlerin iktidarla ilişkisini açar; milliyetçi etik ve akademik çürüme analizleri için keskin bir kuramsal temel sunar.

PSİKOPOLİTİKA / KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR

— *Homo Sacer (Kutsal İnsan)*, — Giorgio Agamben, 1995, Einaudi, Torino.

Modern iktidarın yaşamı nasıl çıplaklaştırdığını açıklar; tehirci söyleminin insanı kategorilere indirgeyen mantığını çözmekte işlevseldir.

— *Discipline and Punish (Hapishanenin Doğuşu)*, — Michel Foucault, 1975, Gallimard, Paris.

Gözetim, disiplin ve iktidar tekniklerini inceler; Halaçoğlu'nun dilindeki "iç düşman", "unsur", "sakıncalı" gibi kategorilerin psikopolitik mekanizmasını aydınlatır.

— *The Crowd: A Study of the Popular Mind (Kitle: Halkın Zihni Üzerine Bir İnceleme)*, — Gustave Le Bon, 1895, Félix Alcan, Paris.

Kolektif psikolojiyi çözümler; milliyetçi mitosun toplumsal etkilerini kavramak için tarihsel bir çerçeve sunar.

TÜRKİYE BAĞLAMINI

— *Bu Ülke*, — Cemil Meriç, 1974, Ötüken, İstanbul.

Türkiye'nin düşünsel yarımalarını, devlet-aydın ilişkisini ve ideolojik körlükleri eleştirir; Halaçoğlu'nun devlet-merkezli dilinin kültürel arka planını sorgulamak için keskin bir yerli referanstır.

— *Yalnızlık ve Milliyetçilik*, — Nurettin Topçu, 1958, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Milliyetçiliğin ahlaki ve ruhsal temellerini tartışır; milliyetçi söylemin çürüme noktalarını anlamada derinlik sağlar.

— *İslam'ın Dirilişi*, — Sezai Karakoç, 1967, Diriliş Yayınları, İstanbul.

Toplumsal adalet, diriliş düşüncesi ve hafıza etiği üzerinden tarihsel yüzleşmeye ahlaki bir çerçeve sunar; metnin "hafızanın kapanış mührü" bölümüne ruhsal derinlik verir.

— *Türkiye'de Sosyolojinin Doğuşu*, — Hilmi Ziya Ülken, 1946, Ülken Yayınları, İstanbul.

Dil, toplum ve düşünce ilişkisini kurar; resmi tarih Türkçesinin çöküşünü analiz etmek için yerel bir teorik altyapı sağlar.

— *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, — Baykan Sezer, 1982, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Güç ilişkileri, merkez-çevre dinamikleri ve tarihsel yapılar üzerinden Heterobilim Okulu'nun kuramsal damarını besler.

HETEROBİLİM OKULU VE YAKIN METİNLER

— *Filozof Kirpi – Düşüncenin İğnesi*, — İmdat Demir, 2024, Heterobilim Yayınları, İstanbul.

Arakesit metafiziği, poetik düşünce ve kavramsal derinlik üzerinden resmi tarih söylemine alternatif bir epistemik ağ kurar; Halaçoğlu eleştirisinin teorik omurgasını felsefi düzeyde güçlendirir.

— *Epistemik Direniş Atlası*, — İmdat Demir, 2024, Heterobilim Yayınları, İstanbul.

Arşiv, iktidar ve hafıza ilişkilerini disiplinlerarası bir çerçevede işler; metindeki arşiv eleştirisiyle doğrudan paralellik kurar; veri taşıyıcılığına karşı kavram mühendisliğini savunur.

— *Kültürel Topografyalar ve Tarihsel Ritimler*, — Heterobilim Okulu Kolektifi, 2024, Heterobilim Yayınları, İstanbul.

Tarihsel deneyimi kavramsal ritimlerle okumayı önerir; resmi tarihin tek-tonlu anlatısına karşı çokkatmanlı bir okuma modeli getirir.